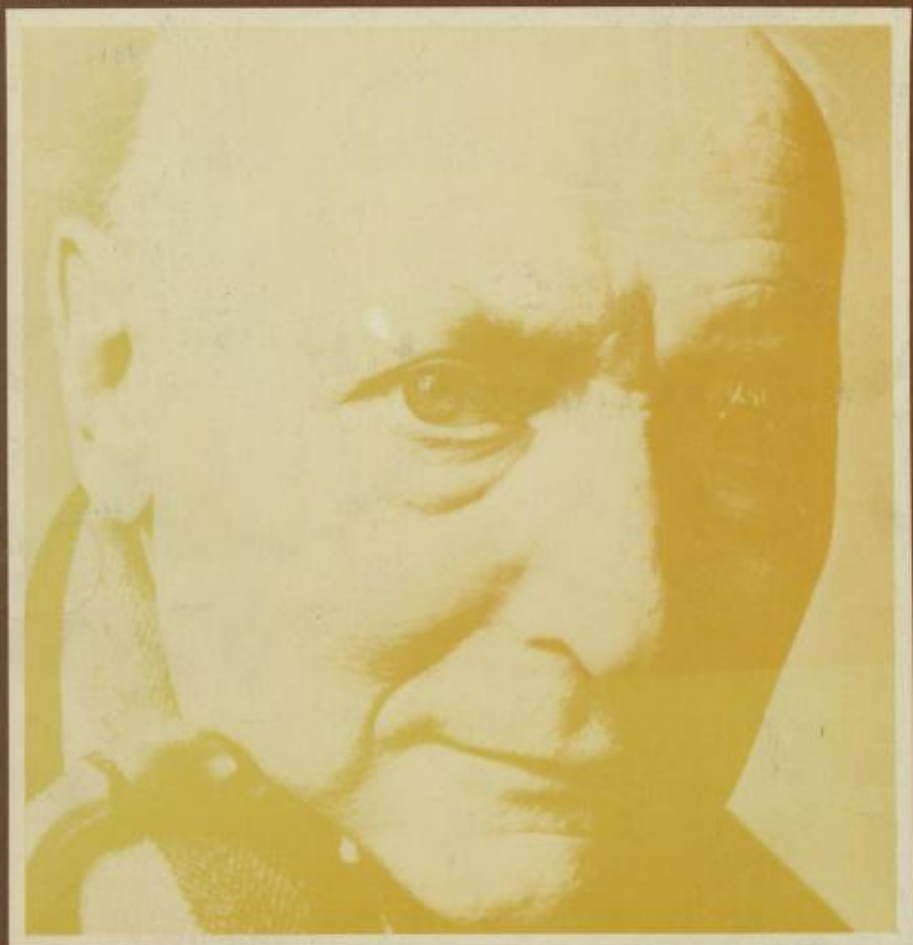

dyade

nummer 2 1979

Lössalg kr 10

ISAAC BASHEVIS SINGER

OG DE ØST-EUROPEISKE JØDER

Frånskrigs- och
Bistidsförvaltnings

dyade i marginen

Tidsskrift for kultur, filosofi, psykologi, samfunn. Utgitt av DYADE forlag med støtte fra Norsk Kulturråd. 11. årgang.

Adresse: Frimannsgate 22, Oslo 1
Telefon: (02) 20 29 59
Postgiro: 2094 233

Utkommer med seks nummer i året. Abonnement koster kr. 40,— og løper til skriftlig oppsigelse foreligger. Ettertrykk bare etter avtale med redaksjonen.

I DETTE NUMMER AV DYADE:

En vandring i jødernes historie og noen tanker om hva det innebærer å være jøde: bakgrunnen for Singers forfatterskap s. 5

Duer. En novelle av Isaac Bashevis Singer s. 24

En innføring i en underholdende forfatters liv og diktning ved hjelp av et alvorlig problem: ondskapens s. 37

I redaksjonen:

Carl Henrik Grøndahl, (ansv.)
Are Holen, Torbjørn Hobbøl
og Anders Lindseth.

Med i dette nummer også Rolf Brandrud, Eirik Jensen og Per Slaastuen.

Neste nummer har dans som tema og vil foreligge i løpet av sommeren.

Forretningsfører: Helen Tanner
Annonser: Christian Rafn.

Dyade er trykket hos
S. Bern. Hegland, Flekkefjord.

Da Svenska Akademien i oktober 1978 besluttet å gi årets Nobelpris i litteratur til den polsk-jødiske forfatter Isaac Bashevis Singer, nå bosatt i New York, oppnådde de 18 medlemmene to ting: Å rette verdens oppmerksomhet mot en spennende forfatter det aldri har vært mye blest om — og derigjennom å vekke interessen for en høyst egenartet livsform som ble borte i nazistenes gasskamre, i Holocaust: den jødiske kultur i Øst-Europa. Deler av et folk som er en gåte både for seg selv og verden.

Det er livet i den polsk-jødiske landsby, *shtetl*, som hårdnakket og livskraftig føres videre i Singers forfatterskap — på samme tid både en fremmed og en svært velkjent verden. For Singer er ingen registrant som først og fremst prøver å bevare det som er tapt. Han fyller sin verden med en utrolig frodig psykologisk og metafysisk fantasi der alt får liv. Menneskene får sine sår i kampen mellom lidenskapene og lovene og virrer rundt mellom det heslig demoniske og det lysende hellige. Singer tilhører på ingen måte den mer tårevåte og lidelsesbevisste tradisjon i jødisk litteratur — hans jøder er ikke bare andres ofre. De er også sine egne bødler. De lever

i en evig krangel med tilværelsen, enten de bor i middelalderens Polen eller i det moderne USA. Ved å gå dypt inn i det spesielle, inn i sin jødiske bakgrunn, oppnår Singer å bli universell. Det er derfor hans verden ganske snart begynner å virke så kjent.

Hva vi håper å oppnå med dette nummer av DYADE, er å vekke interesse for Isaac Bashevis Singers forfatterskap — og derigjennom også for en fascinerende, forunderlig kultur, som har en del å si til vår egen måte å ordne våre liv på, vår måte å innrette et samfunn på.

Den første artikkelen er ment å skulle gi en innføring i hva det egentlig innebærer å være jøde — og i jødernes historie, bakgrunnen for Singers forfatterskap. Novellen *Du-er*, som følger deretter, stammer fra

samlingen *A Friend of Kafka and Other Stories*. Den er på mange måter en fortelling om jøder, her i duenes skikkelser, og er diktet rundt et tema som ofte går igjen hos Singer: ondskapens rolle. Novellen henter sin handling fra Warszawa i 1930-årene.

Den siste artikkelen presenterer Singer og hans livslange krangel med to markante skikkelser: Spinoza og Den Allmektige.

Vi anbefaler leserne å begynne på begynnelsen og lese dette DYADE som en helhet. Og vi håper at noe av den spennende glede arbeidet med dette nummer har vært forbundet med, også smitter over på leserne. Deretter går veien forhåpentligvis til Singers egne verker. Han er en underholdende forfatter i ordets aller beste forstand.

Carl Henrik Grøndahl

JØDER OG JØDEDOM

En vandring i jødernes historie — og noen tanker fra innsiden og utsiden om hva det innebærer å være jøde: bakgrunnen for Isaac Bashevis Singers forfatterskap.

Av Carl Henrik Grøndahl, Eirik Jensen og Per Slaastuen

Det eneste jeg med sikkerhet kan si om det jødiske folk, er at det er et høyst talentfullt folkeslag, fullt av galskap og en gullgrube for litteraturen.

Isaac Bashevis Singer

Det fortelles en historie om en jøde ombord på et tog. Han stønner i ett sett:

— Oi, jeg har så vondt ... oi, jeg har så vondt ... oi, jeg har så vondt ...

Til sist holder en av passasjerene ikke ut lenger, reiser seg, leter gjennom toget og kommer omsider tilbake med en lege. Jøden får en pille. Alt blir stille noen minutter. Så kommer det:

— Oi, jeg hadde så vondt ... oi, jeg hadde ...

I

Jødernes ferd gjennom tiden er vel egnet til å rendyrke talent for lidelse. Verden har fremvist et rikt utvalg av bødler — fra Nebukadnesar til Hitler, og ingen tror vel for alvor at historien slutter i 1945, at Hitler er det siste navn på listen over jødeforfølgere. Men det underlige er at massakrer ikke ser ut til å drive jøder bort fra sin jødedom. Snarere tvert om. Bødlene oppnår tilsynelatende lite annet enn å vise for verden at jødene er et høyst uvanlig og svært hårdnakket folk som stadig og villig fornyer sin pakt med Gud. Riktignok blir de plaget i ferden på Guds uransakelige veier, men de tilgir ham, for de vet ikke hva han gjør. De håper bare at han vet det selv. Og som andre folkeslag begynner også ikke så få av de jøder, som i det siste århundre og særlig i det amerikanske samfunn, lot seg assimilere av den verden de var jaget ut i, nå å snu i sine spor. Lete etter røtter. Oppdagelsen av Isaac Bashevis Singer, dyrkelse av Elie Wiesel, og Chaim Potoks sentrale plass på amerikanske bestselgerlister tyder på det. For det er uten videre klart at det må være *noe* i det å være jøde. Isaac Bashevis Singer peker på at jødene har levet i eksil i 2000 år, de har bodd

i hundrevis av land, snakket hundrevis av språk og fortsatt bevarer de sitt gamle språk, hebraisk, sine bøker, sin tro. Og etter 2000 år vender de tilbake til Israel. Dette er noe så enestående i menneskenes historie at hvis det ikke hadde hendt, ville ingen trodd det var mulig. Hvis noen hadde skrevet en fortelling om et slikt folk, ville kritikerne kalt det tåpelige fantasier. Dette gjør jødernes historie forferdelig og enestående. Kraften i det å være en minoritet, en forfulgt minoritet, og allikevel bevare sin kultur i 2000 år, skjærer tvers igjennom alle sosiologiske og tilogmed psykologiske teorier.

Like galt som å gjøre jødene til et folk av skurker, er det å gjøre dem til et folk av engler. Prektighet har ikke vært jødernes kjennetegn gjennom historien, de har som oftest hatt

et svært innfløkt forhold til sine bødler: bare sjelden har de tatt igjen, oftest løp de, som den jødiske dikter Hayyim Bialik skrev etter pogromene i Kishinev i 1903, «som mus, de gjemte seg som utøy og døde som hunder overalt hvor de ble funnet.» Og ikke så sjelden samarbeidet de med bødlene. Ennå er den ikke stilnet, diskusjonen om hvilken rolle *die Judenräte* spilte. De ble opprettet av nazistene i ghettoene, og noen av dem deltok aktivt i å utplukke ofre til utryddelsesleirene. Det har vært tider da jødernes grusomheter mot hverandre ikke sto tilbake for andres grusomheter mot jødene. Et jiddish ord-språk sier at ti fiender kan ikke skade en mann like meget som han kan skade seg selv.

FORDI NOEN VIL DE SKAL VÆRE HER

Singer forteller følgende historie:

En jøde dro engang avgårde til Vilna, og han kom tilbake og sa til en venn:

— Jødene i Vilna er underlige. Jeg så en jøde som studerte Talmud hele dagen. Jeg så en jøde som hele dagen grunnet over hvordan han skulle gå frem for å bli rik. Jeg så en jøde som hele tiden viftet med et rødt flagg og ropte på revolusjon. Jeg så en jøde som løp etter hver eneste kvinne. Jeg så en jøde som var asket og unngikk kvinner.

Den andre mannen sa:

— Jeg skjønner ikke hvorfor det er så rart? Vilna er en stor by, og det er mange jøder der, alle slags jøder.

— Nei, svarte den første mannen, — det var den samme jøden.

Singers konklusjon er denne:

Jøden er en så rastløs skapning at han alltid må gjøre noe, alltid planlegge noe. Han er den type mennesker som — uansett hvor mange ganger han er blitt skuffet, øyeblikkelig skaffer seg en annen illusjon. Det er et særtrekk ved de intellektuelle. Men ettersom nesten alle jøder er intellektuelle, er vår rastløshet og vår iver etter å få gjort noe, nesten blitt et nasjonalt kjennetegn.

Begynner man først å stille spørsmål om *hvorfor* i forbindelse med jødernes historie, må man forlate det rasjonelle intellekt for å få svar. Chaim Bermant har dette å si:

— Man får følelsen av at jødene er her fordi Noen vil at de skal være her, og hvis Gud er her for å bli, så er jødene det også — eller kanskje omvendt. Videre har jødene vært jødiske temmelig lenge, og man har en naturlig uvilje mot å vedgå at ens forfedre tok feil og fortsatte med det i tre tusen år. Kanskje er det ikke helt enkelt å tro på en Gud med så motstridende egenskaper som Israels Gud, men enda vanskeligere er det å tro at hundre generasjoner jøder kan ha tatt feil. (...) Jøden, med alle de regler som følger med hans tro — noen vil kanskje si på grunn av dem — har ikke alltid vært eksempelet på en god borger, noen ganger kan han ha vært til plage for offentligheten. Men i det store og hele kan man vise at verden er et bedre sted nettopp fordi han fortsatt er her.

EN GUD VELGER SEG ET FOLK

Jødene har gjort en avtale med Gud. Israel er Jahves folk, og han er deres Gud. Denne tanken gir ikke jødene spesielle privilegier — bare spesielle forpliktelser. Det som kan være tillatt for andre, er utilgivelig for en jøde.

Moses formidlet denne avtalen, eller *berit* som den heter på hebraisk, etter at Jahve åpenbarte seg med ild og torden på Sinai berg. Forpliktelsene ble sammenfattet i *dekalogen* — de ti bud, nedtegnet på to stentavler. Men denne utvelgelsen, et folk velger seg en gud og en gud velger seg et folk, gir ikke folket særegne dyder eller evner til å holde sin del av avtalen, budene. Jøden ble utsatt for de samme fristelser som andre mennesker, men det ble ventet av ham at han skulle motstå dem. Hvis det var slik at andre guddommers yndlinger ikke kunne gjøre noe galt, kunne jøden — ut fra de krav avtalen stiller til ham — bare med den største selvpoppofrelse gjøre noe riktig. Det var hardt å være jøde, det var umulig å være en god jøde, og svært mange er de som har gitt opp å prøve overhodet.

Resultatet av dette er at jødene, slik Chaim Bermant uttrykker det, har fått en nokså brysom ballast av stolthet og likegyldighet, bevisstheten om at de opprinnelig var blant de utvalgte — og mistanken om at de egentlig ikke var verdige til det. Noen fortrøstningsfull fødselsrett er det i alle fall ikke, og som en jødisk litterær skikkelse sier det — ikke uten ironi: «Jeg skal aldri glemme, O Gud, at du gjorde meg denne tjeneste.»

Historien har i alle fall gitt det utvalgte folk rikelig med anledninger til å grunne over om Gud virkelig akter å holde sin del av avtalen — eller er det bare jødene som svikter om og om igjen? I denne gåte rives ikke så få av personene i Singers forfatterskap. Men si opp avtalen, det gjør de ikke.

De fleste ser ut til å komme frem til samme konklusjon som rabbi Nechemia fra Bechev. I Singers novelle *Something Is There* fra samlingen *A Friend of Kafka* drar rabbi Nechemia fra sin jødiske landsby i Polen, sin *shtetl*, inn til Warszawa. Han gjør opprør mot hele sin jødedom, sin avsondrethet fra verden — han vil fri seg fra avtalen. Men etter å ha smakt på en annen verden oppdager han at alle mennesker tror jo på ett eller annet! Hva skal man konvertere til?

Dessuten, for å konvertere måtte man jo late som om man trodde på nasaréeren. Det virket som om verden var stinn av tro. Hvis du ikke tror på én Gud, må du tro på en annen. Kosakkene ofret seg for Tsaren. De som ønsket å rive Tsaren ned fra tronen ofret seg for revolusjonen. Men hvor er de virkelige hedningene, de som ikke tror på noen som helst? Han var ikke kommet til Warszawa for å bytte bort en tro med en annen. (...) Hele verden tilber idoler. De oppfinner guder og tjener dem.

Rabbi Nechemia drar hjem igjen. En jøde er en jøde. I romanen *The Manor* (på engelsk i 1967) forteller Singer om den unge Ezriel som har begynt å frigjøre seg fra sin jødedom og studerer medisin. Det går ikke slik han trodde — hans verden blir ikke enklere:

Få år tidligere hadde han virkelig vært en mann, han hadde aldri behøvd å gjøre seg liten. Nå var han plutselig blitt avhengig, underlegen. (...) Han måtte lære seg verdslige manerer, velge det rette yrke, og etter alt dette ville han allikevel ikke være noe annet enn en forfulgt jøde. I den jødiske verden var det én ting som betydde noe, Gud. Her ble man tvunget til å ta hensyn til talløse direktører, inspektører, lover, reguleringer, skikk og bruk — regler langt mer innfløkte enn Shulhan Aruk, boken som inneholder de jødiske lover.

Hans velgjører, den styrtrike magnat Wallenberg, har brutt med sin jødiske bakgrunn — bare for å gjøre disse erfaringer på sine eldre dager:

En gang i tiden trodde jeg at hvis jødene la av seg sine kaftaner og lærte å snakke landets språk, ville alt bli bra. Nå ser jeg at det slett ikke er tilfelle. For resten av verden er den moderne jøde en skruppelløs konkurrent. På to tusen år har jødene samlet et vell av ferdigheter ingen andre folkeslag har maken til.

II

En av de første virkelig store anledninger til å spørre om det var jødene eller Gud som ikke holdt avtalen, må Nebukadnesars ødeleggelse av Jerusalem i år 586 f. Kr. ha vært. Jødene ble ført til fangenskap i Babylon, den første *diaspora*, eksil. I alle fall fikk hendelsen avgjørende betydning for den religiøse utvikling — Jahve utviklet seg i folkets trosliv fra å være en stammegud med tilknytning til templet i Jerusalem, til å bli allestedsnærværende, universell. Og jødene får sine skrifter. Stammelegender og historie blir til *Torah*, det kristne kjenner som de fem første bøker i Det gamle testamente. I løpet av de neste 1000 år samler de lærde rabbier kommentarer til *Torah* — regler og lover, mytologi og poesi, astronomi og astrologi, medisin og profeti, folkløse og historie i *Talmud*, det andre av jødedommens sentrale religiøse verk. Jødene får sine profeter og sine martyrer. Jesus er en av dem. Hans følgesvenner ville reformere jødedommen, ikke skape en ny religion.

Mange har stilt spørsmålet om kristendommens vekst gjennom århundrene er betalt med jødisk blod — de mener å kunne peke på klare sammenhenger mellom den anti-semitisme som vokste frem med Paulus, kirkens forfølgelser gjennom tidene og nazistenes forsøk på en endelig løsning av problemet. Paulus, i pakt med konvertittens psykologi, satte et grusomt stempel på det folk han selv kom fra og dem han hadde forsøkt å omvende slik han selv var blitt omvendt: «Vredens begere, som bør utslettes.» Det er i alle fall klart at spør man *hvorfor* i forbindelse med jødernes skjebne, kommer man ikke utenom kristendommen som ideologisk grunnlag for jødeforfølgelsene.

Men før vi går inn på det, la oss se litt nærmere på hva som er motsetningen mellom kristendom og jødedom.

I årtusener har den rett-troende jødiske lærer med sine lange sidekrøller undervist nye generasjoner i Torah og Talmud og de andre hellige skrifter jødene bar med seg overalt i sin diaspora.

Endel forskjeller er åpenbare. Den kristne tre-enighet i motsetning til jødernes Gud som en absolutt enhet. Den kristne institusjon kirken, et overpersonlig organ som formidler kontakten mellom mennesker og Gud — noe tilsvarende finnes ikke hos jødene. Som til gjengjeld har tildels strenge bestemmelser om livsførsel. Kanskje er det siste uttrykk for den mest vesentlige forskjellen: Hovedskillet ligger i menneskesyn.

Den danske rabbi Marcus Melchior hevder, slik Anton Blom gjengir ham i sin bok *Jødernes vei gjennom historien*, at kristendommen trekker mennesket inn i selvbetraktning, interesse

for seg selv og sin egen sjels frelse. Jødenes oppgave, derimot, er å fullbyrde Guds gjerning. Og det henger sammen med denne forskjellen:

Kristendommen baserer seg på det syn at vi mennesker er vesener uten moralsk selvstendighet, at vi ikke er i stand til å gjøre det gode ved egen hjelp. Vi kan bare bestå som moralske vesener ved å anerkjenne og hengi oss til den frelser Gud har sendt. For kristendommen er vi altså syndefulle, falne skapninger.

I motsetning til dette bygger jødedommen sin tro på at vi bærer evnen til det gode i oss. Gud har gitt oss vilje og styrke til å gjøre det gode. Vi trenger riktignok Guds lov som viser vei, men vi har ikke behov for påvirkning utenfra som opphever vår selvstendighet som moralske skapninger. Vi er syndige, men vi har en ren sjel, og hvis vi selv vil, kan denne sjel gjenvinne sin renhet etter å ha vært plettet av synd.

Dermed får også loven forskjellig betydning i jødedom og kristendom. Melchior mener at for den kristne må loven stort sett miste sin betydning — ellersom mennesket er så svakt og ufullkomment at det ikke kan etterleve loven. Til jøden, derimot, kommer ikke Gud bare med sin gave, men også med sin oppgave, ikke bare med sin nåde, som også jøden er sikker på, men også med sine krav til livsførsel og moralsk adferd. For jøden er ikke frelsesgjerningen gjort én gang for alle.

Muligens kan man ut fra denne forskjell i menneskesyn forklare noen av årsakene til jødenes posisjon som ofre og de kristnes stilling som bødler. I den grad det er riktig at jøden er langt mer bundet av sine gjerninger, ansvarlig ikke bare for sin tro, men også fullt ut for sine gjerninger, hva han gjør med seg selv og med andre mennesker, ligger det nær å tro at han også har vært omgitt av sterkere begrensninger enn den kristne. De tildels rigorøse jødiske leveregler har øyensynlig på en helt annen måte formådd å begrense menneskenes ondskap enn de kristne lover — slik de har virket gjennom historien. Jødenes virkelige forbrytelse, sier Ezriel i Singers roman *The Estate*, er at de streber etter å leve et helliggjort liv, uten kriger, uten hor, uten spott, uten opprør.

FORRÆDER OG GUEMORDER

Kristenhetens rulleblad i forholdet til jødene er ikke tiltalende. Ikke i forholdet til andre ikke-europeiske folkeslag heller, for den saks skyld. Allerede hos kirkefedre som Ambrosius og særlig hos Chrysostomos finnes svært hatske angrep på jødene. I 538 forbød Orleanskoncilet ekteskap mellom jøder og kristne, 1215 bestemte Laterankoncilet at jøder skulle bære den gule stjernen. Å konvertere til jødedommen eller *secta feralis*, den bestialske religion, hadde lenge vært forbudt. Jøder får heller ikke eie eller drive jord. Martin Luther utviklet seg etterhvert til å bli brutal anti-semitt — i prinsippet konfesjonell, men sannsynligvis også rasistisk i sitt grunnlag. Han anbefalte folk å sette fyr på jødenes boliger og synagoger, konfiskere deres eiendommer, oppheve deres bevegelsesfrihet og isolere den jødiske befolkningen. Våre fedre på Eidsvoll ville ha et Norge fritt for jøder og forbød dem adgang ved hjelp av Grunnloven. Hvorfor?

I jesuittorganet *Civita Cattolica* den 5. februar 1898 står det å lese at «Jødene er skapt av Forsynet ved et spesialdekret slik at ingen edel sak noen gang skal mangle forrædere.» Med andre ord: Bak ligger judas-myten, oppfatningen av jøden som gude-morder. Jødene fornektet Kristi guddom, jøden Judas forrådte ham for penger, jøden Kaifas overleverte ham kynisk til romerne, og jødene skrek på hans blod. — Til tidenes slutt, uttalte en syrisk patriark i 1960, bør jødene ansees som skyldige i gudemord. Den finsk-svenske forfatteren Marianne Alopæus sier det slik:

Systematisk och metodiskt arbetade kyrkan på att göra judarna föraktade och avskydda genom att påbörda dom «förrädarfolkets» och «gudsmördarfolkets» roll — två suggestiva hatframkallande attribut som plöjt sig djupt i det kristna medvetandet. Den kristna attityden fixeras redan i barndomens religionsundervisning.

Og ikke minst — den viste seg også i handling. Da de første korsfarerne dro avgårde til det hellige land i 1096 for å befri

det fra muslimene, bråstanset de i starten. De hadde jo religiøse motstandere så å si på dørstokken. Jødene i Rouen var de første — de ble stuert sammen i kirken, og de som ikke var villige til å la seg døpe, ble drept. I løpet av tre måneder var 12 000 jøder drept ved Rhinen med en bestialitet som på ingen måte står tilbake for nazistenes *Endlösung*. I Spania under maurerne hadde jødene et fristed i middelalderen. Det varte til 1391 da presten Ferdinand Martinez fikk med seg massene i Sevilla på jøde-jakt. Brann, mord, plyndring og 4000 drepte jøder. De overlevende ble solgt som slaver. Jøder som lot seg omvende, fikk pusterom til en nasjonal inkvisisjon ble innført, og den mistenkte de konverterte jøder for å være kjettere — og brente dem på bålet. Ferdinand og Isabella utviser 200 000 jøder fra Spania. Martin Luther roser dem for det: «Jødene er evige djevler, dømt til helvete.»

I 1509 angriper tyrkerne Venedig. Her har jødene aldri vært særlig populære, konkurransen om handelen var intens. Allikevel ber jødene om beskyttelse og får flytte inn i *Ghetto Nuovo* — det nye støperi. Den første ghetto, egen bydel for jøder, er blitt til. Pave Paul den sjette synes idéen er så god at han tvinger alle jøder i Roma i ghetto. Etterhvert brer de seg til de større byer i Europa. Jødene må betale avgift hver gang de forlater ghettoene.

I senmiddelalderen strømmer jødene nordøstover fra forfølgelsene i Sentral-Europa. I Polen ble de godt mottatt — og innimellom myrdet — på grunn av sine ferdigheter. De skapte etterhvert sine egne landsbyer, sin *shtetl*, og nettopp denne kulturen, som ble utslettet av nazistene, lever frodig i Isaac Bashevis Singers forfatterskap. De øst-europeiske jøder — *Ashkenazi* som de kaller seg — utgjorde fem av de seks millioner jøder som mistet livet under 2. verdenskrig. Av de elleve millioner jøder i verden i dag stammer ni fra *Ashkenazi*.

Selv om jødene beveget seg friere i Polen, utgjorde de allikevel en egen verden med sin tro, sine skikker, sin klesdrakt og ikke minst — sitt språk. En blanding av tyske dialekter med enkelte polske, russiske, italienske og hebraiske uttrykk, skrevet med det gamle hebraiske alfabet. Det er jiddish, Singers språk, et språk som avspeiler den jødiske kultur. Et utskjelt tungemål, betraktet som mindreverdige, som en språklig bastard. Singer karakteriserte det slik i sin Nobelpris-tale:

— et språk i eksil, uten land, uten grenser, ikke støttet av noen regjering, et språk som ikke eier ord for våpen, ammunisjon, militærøvelser, krigføring; et språk som ble foraktet både av ikke-jøder og frigjorte jøder. Men sannheten er at det de store religioner forkynte, det praktiserte de jiddish-talende folk i ghettoen dag etter dag. (...) På jiddish tunge-mål og i jiddish ånd finner man uttrykk for from glede, livsbegjær, Messias-lengsel, tålmodighet og en grunnleggende anerkjennelse av den menneskelige individualitet. Det er en stille humor i jiddish, takknemlighet over hver dag med liv, hver smule hell, hvert kjærlighetsmøte. Den jiddishe mentalitet er ikke hovmodig. Den tar ikke seier på forskudd. Den forlanger ikke og kommanderer ikke, men hangler seg igjennom, lurer seg forbi, smyger seg langs de destruktive krefter — og vet med seg selv at Guds plan for skapelsen fortsatt er helt i begynnelsen.

III

Jødernes fred i Polen varte ikke lenge. Stort sett var det adelen som høstet fruktene av at landet ble bygget opp — mange hevdet at jødene løp de rikes ærend mens de sørget for å sko seg selv. Jødene ble dessuten identifisert med utsu-gerne ettersom de fikk orden på handelsliv og finanser og ofte tok på seg arbeidet med å kreve inn skatter.

Bogdan Chmielnicki står på listen over de navn jødene ikke glemmer så lett. Ofte dukker han opp i Singers forfatterskap. I 1648 gjorde kosakkene under Chmielnickis ledelse opprør mot det polske styre, og tok jødene med i omkostningene. I løpet av 18 måneder var 750 *shtetler* jevnet med jorden, og omlag 100 000, det vil si en femtedel av alle polske jøder var drept. Og igjen — bestialiteten er nesten ufattelig. Singer beskriver noe av den i sin roman fra 1600-tallets Polen, *Slaven*. (På engelsk i 1962, på norsk i 1965, billigutgave 1979) Svært alminnelig blant kosakkene var det å sprette opp gravide jødin-ner, fjerne fosteret og sy inn katter. Eksemplet er grusomt,

men på ingen måte håndplukket. Sjelden i historien har verden nøyet seg med ganske enkelt å drepe jødene.

Etter en slik hendelse spør jødene igjen etter hva som er gått galt i avtalen med Gud. I *Satan i Goraj* — den første romanen Singer skrev og den eneste han ga ut i Polen før han utvandrer til USA i 1935 — forteller han om jødernes reaksjoner på Chmielnickis massakre. De begynner å undres på om disse grusomheter egentlig er *chevlei Moshiach* — fødselsveene til Messias.

MESSIAS-DRØMMEN

Messias som frelsesskikkelse med oppgave å grunnlegge Himmelens Rike, fikk hovedsakelig sin form fra jøder i eksil og sin sentrale plass i middelalderen. Mange hevder at hadde Messias-troen hatt like sterk betydning tidligere, ville kristendommen lettere fått innpass blant jøder. Utgangspunktet for Messiaslengselen er lidelsen — et faktum som ville støtt hardt an mot oppfatningen av Gud som god, dersom lidelsen ikke var blitt tatt som tegn på at forløsningen var forestående.

Etter det første korstoget i 1096 dukket det frem blant jøder fortellinger om mirakler som skulle ha skjedd. De overlevende dyrket sine sår og imøteså Messias. Nye bølger av feberen kom i det fjortende århundre, da jødene fikk skylden for Svartedauen og måtte svi for det på vanlig måte. Men den alvorligste og mest omgripende Messiasdrøm oppsto i Polen etter Chmielnickis massakre, og i *Satan i Goraj* forteller Isaac Bashevis Singer om de groteske utslag denne drømmen fikk.

Messias dukket nemlig opp, mange av dem, og han som ble tatt alvorlig, het *Sabbatai Tsevi* fra Smyrna. Da han i 1665 sto frem som den salvede, ble han møtt med store forhåpninger både fra orientalske og fra europeiske jøder. Men han gjorde lite annet enn å skape praktisk og moralsk kaos, en kollektiv orgie. Fordi forløsningen var nær, skjøv hans tilhengere alle seder, all moral til side — intet var lenger synd, intet urent. Messias opphever alle lover. Tilhengere og motstandere kjem-

I denne fremstillingen av en spansk jøde forhørt av inkvisisjonen, har Goya fanget inn noe av ydmykelsen og forfølgelsen til alle tider.

pet, og selv etter at Sabbatai Tsevi var avslørt som svindler — han ble fanget av sultanen og gikk over til islam — holdt tilhengerne fast ved ham og ventet etter hans død på oppstandelsen.

Men fra dette kaos kom noe som er kalt en religiøs revolusjon i jødisk samfunn og jødisk fromhetsliv: chassidismen. Singers far var rabbi i den chassidiske tradisjon, og grunnleggeren, Israel ben Elieser (1700—1760), nevnes i Singers slektstavle.

INNSTILT PÅ TEGN OG UNDERE

Chassidismen var en ekstatiske vekkellesbevegelse fra folkedypet. En reaksjon mot de skriftlærde og mot lovene — Gud søkes ikke bare i disiplinert arbeide og oppofrelse, men i glede, i sang, i dans, i alt liv. Elie Wiesel forklarer chassidismen på denne måten:

Kjenner dere historien om smeden som så gjerne ville være selvstendig? Han kjøpte ambolt, hammer og blåsebelg og satte igang. Forgjeves. Da sa en gammel smed: Du har alt du trenger — unntatt gnisten.

Det er hva chassidismen er — gnisten.

Ved begynnelsen av 1800-tallet sognet halve øst-jødedommen til chassidismen. Diasporaen var splittet både åndelig og sosialt ettersom chassidene enkelte steder etablerte seg som overklasse med egne religiøse bygninger. I mange samfunn var ekteskap mellom en chassid og en ikke-chassid utenkelig.

Men chassidismen utartet etterhvert og gjorde front mot den ytre verden i en slags hermetisk religiøsitet. For mange ble det ekstatiske viktigere enn det virkelige. I boken fra sin barndom i Warszawa, *In My Father's Court*, beskriver Isaac Bashevis Singer sin far, rabbi, som from, men fullstendig livsfjern og helt uten kontakt med den ytre virkelighet, lutfattig og i stadig kamp mot forandringen. I sin slektskrønike fra Polen der han følger sine personer fra midten av det 19. århundre og frem til 2. verdenskrig, *The Manor, The Estate* og *The Family Moskat*, tar Singer på mange måter et oppgjør med chassidismen. Chassidene er Polens beduiner, sier han. Møkkete, upraktiske, håpløst tilbakestående i en verden som sluker stadig ny kunnskap om den ytre virkelighet. Allikevel er det chassidismens tradisjoner som lever i hans forfatterskap.

Chassidismen var känslösam og känslöstark, för den kunde allt hända. Den var inställd på tecken och under, den spanade med stora uppspärrade ögon mot tillvarons nattsida. I dess hägn fick den judiska mystiken med anor från Talmuds Babylon en ny blomstring. Rabbi Isaac Lurias mytos om exil och återlösning, om gudomslivets förirrade och spridda strålar, som längtade hem till sitt ursprung och skulle hjälpas av den goda mänskliga gärningen, det rätta livet, levde upp som ett fargstarkt och skakande drama.

skriver Knut Ahnlund i sin bok om Singer. Overalt hvor chasider var samlet, ble det fortalt historier og legender — fortellinger om hva deres ledere, *zaddiken*, hadde sagt og gjort og opplevd. En fortellerkultur som gjennomsyret de øst-europeiske jøders tilværelse. Alt får liv der. Den avspeiler, med Singers ord, en Gud som taler med hele Universet, hvis vokabular er Kosmos. Demonene driver sitt narrespill og sin seige kamp om menneskene. Lidenskapene er en kraft som kveler fornuft og tro. Dibbukene — ånder fra dem som ikke får fred i døden — sikrer seg nye legemer blant de levende. De døde ferdes i den synlige virkelighet. Satan eter der han kommer til. Menneskene styres inn mot tidens utspring — der alt er samtidighet. Den hellige utfører undere. Hverdagen gir plass for magi, besettelse, åndemaning, djevleutdrivelse, fromhet, guddommelighet. Grensene for virkeligheten — sammenlignet med vår — er utvidet så det virkelig forslår.

IV

Denne kulturen ble altså nesten utslettet av cyklon B — gassen i nazistenes utryddelsesleire. Men selv uten Hitler og Himmler ville den neppe opplevd noen gullalder i det 20. århundre. Fra midten av 1800-tallet grodde anti-semittismen i Polen og i Russland, pogromene fulgte på hverandre, og jødehatet fikk tildels voldsomme utslag. Hitler høstet det som var sådd og gjødslet. Det samme gjorde Stalin. *I Fiender. En kjærlighetshistorie* (på engelsk i 1972, på norsk i 1977) forteller Singer om jøder som overlevde helvetesmaskinene på en eller annen måte og lever med restene av sine liv i USA. Han gjør det klart at ettersom redslene tok til, ble rollene som Satan og Messias jevnt fordelt av jødene mellom Hitler og Stalin. Men ganske snart ble de begge gjenkjent i førstnevnte rolle. Tamara i *Fiender* flyktet fra Hitlers leire og havnet i Stalins.

Mange av tsar-tidens revolusjonære var jøder, Trotski kanskje den fremste av dem. Revolusjonen var samtidig en Messias-visjon. Blant dem som myrdet tsar Aleksander II i 1881 var også en jødinne, noe som førte til et kraftig oppsving i forfølgelser og pogromer. Hans etterfølger på tronen, tsar Nikolai II ga penger til den anti-semittiske organisasjonen

10. august 1919:
Kosakker viser frem
likene av jøder de
har har jaget og
myrdet.

«De sorte hundrede» og la ikke skjul på at han selv var medlem. Holdningen til jødene var slik at makthaverne trengte ikke anstrenge seg for å få folkets støtte til teorier om at de revolusjonære var jøder som ville undergrave alt russisk.

Lenin var motstander av anti-semittismen og hevdet at jødernes problemer, på samme måte som de problemer andre folkeslag sto overfor, ville forsvinne i et sosialistisk Russland. Etter revolusjonen i 1917 fikk jødene umiddelbart fulle rettigheter som likeverdige medlemmer av samfunnet. Men Lenin insisterte samtidig på at jødene måtte gjennomgå langt mer radikal kulturell forandring enn noe annet element i Russland, og enhver jøde som motsatte seg assimilering var «nasjonalistisk spissborger». Jødisk samhörighet av hvilken som helst art ville bli sett på som halstarrig reaksjonært. Det ser ut til å være et vanlig trekk i historien at de store Forandrernes — som Luthers og Lenins — vennlighet overfor jødene bare rekker til det punkt da de oppdager at jødene ikke lar seg forme i Forandrernes bilde. Grunnlaget var lagt for Stalin, som kom til å tvile på lojaliteten selv hos de kommunistiske jøder.

I følge kommunistisk doktrine er anti-semittisme et ekstremt negativt sosialt fenomen og oppstår bare i reaksjonære, kapitalistiske eller før-kapitalistiske land der jødehatet blir utnyttet av de herskende klasser. Følgelig er ordet «jøde» svært sjelden brukt i sovjetisk anti-semittisk propaganda. I stedet anvendes uttrykk som «kosmopolitter», «sionister», «folk uten fedreland».

I begynnelsen av 1930-årene mistet Lenins motstand mot anti-semittismen mye av sin innflytelse i Sovjetunionen — regjeringen sluttet å ta avstand fra utbrudd av jødehat blant folk. Samtidig begynte en systematisk likvidering av jødiske ledere og institusjoner. Mange så på dette som en naturlig del av Stalins utrenskninger og ikke anti-semittisme ettersom mange jøder satt i sentrale posisjoner i partihierarki og i det hemmelige politi. Men den offisielle anti-semittisme slo igjennom i 1948 og frem til Stalins død i 1953 — det som er kalt «de sorte år». Aviser og tidsskrifter startet en klart antijødisk kampanje og fordømte de kosmopolitiske, rotløse elementer i landets intellektuelle liv. Til å begynne med utnyttet partiet den latente anti-semittisme til indre formål, til å beskytte seg mot vestlig innflytelse. Men den anti-jødiske kampanjen var også et av Stalins redskaper i den kalde krigen. Staten Israel og sionistene ble betegnet som deler av et anti-sovjetisk amerikansk nettverk av spioner. Tusener av jøder mistet arbeidet, og det foreligger relativt grundig dokumentasjon for at Stalin planla massedeportasjon av alle jøder fra de større byer i Sovjetunionen til Øst-Sibir. Han døde før planen ble satt ut i livet.

EN KRIMINELL TRADISJON

Krusjtsjov bar videre den anti-jødiske holdning og uttalte klart antisemittiske synspunkter i samtaler med utenlandske statsmenn, delegater og pressefolk. Først under Kosygin og Breshnev ble forholdene lettere, men strammet seg til igjen etter seksdagerskrigen mellom Israel og de arabiske land i 1967. I form av propagandaen ikke anti-jødisk — den hadde som erklært formål å fordømme Israel og sionismen. Men den gamle ukrainske form for anti-semittisme dukket frem igjen,

I propagandaen blir jødene som regel på en usympatisk måte forbundet med folkets fiender. Til venstre gjør polske republikanere jødene til kommunister som forteller Døden at i Polen kan det være rik grøde å hente.

Til høyre gjør russiske kommunister jødene til nazister — Moshe Dayan sier til Hitler: Flytt deg! Tegningen til venstre er fra 30-årene, til høyre fra Kazhakhstanskaja Pravda 21. juni 1967.

den som hevder at jødedommen er en eldgammel og kriminell religiøs tradisjon som lærer sine tilhengere at de er en overlegen rase og derfor hater andre folkeslag. Allikevel — jødeforfølgelser slik de viste seg i Stalins «sorte år» eller under Krusjtsjov, skal ikke ha forekommet.

Men, som Chaim Bermant sier, det er neppe noen fornøyelse å være russer for tiden, og langt mindre er det noen fornøyelse å være russisk jøde. I dag er Sovjetunionen trolig det land hvor verdens latente jøde-hat best kommer til syne. Ingenting tyder på at jødene ikke skal få nye navn å sette på sin liste over jødeforfølgere.

LYS OG MØRKE

Svært mange jøder gjorde som Isaac Bashevis Singer — flyktet fra den gamle verden til den nye. Like før 2. verdenskrig var det kommet fire millioner *Ashkenazim* til USA. 50 år tidligere var det knapt 25 000.

En del av kulturen fra den polske *shtetl* lever videre i New York, som blant annet har seks jiddiske dagsaviser — de fleste av Singers romaner har gått som serier i en av dem før de ble gitt ut på engelsk. Denne artikkelen har forsøkt å fange inn tråder av renningen i den mektige billedvev som er hans diktning. Mørkt stoff og mørke farger er det såmenn nok av. Med jødernes historie i bakhodet bør vel ingen av oss undres over at det allikevel finnes rikt lys i veven.

Litteratur:

- Knut Ahnlund: *Isaac Bashevis Singer*, Uppsala 1978.
Chaim Bermant: *The Jews*, London 1977.
Anton Blom: *Jødernes vei gjennom historien*, Oslo 1978.
S. M. Dubnov: *History of The Jews in Russia and Poland*, New York 1975.
Howard Fast: *The Jews*, London 1968.
Wurmbrand, Roth: *The Jewish People*, London 1966.
Dessuten *Anti-Semitism*, Israel Pocket Library, Jerusalem 1974, en artikkel av Marianne Alopaeus i *Dagens Nyheter*, 14. april 1979, og Isaac B. Singers verker.

DUER

Av Isaac Bashevis Singer

Da hans kone døde, hadde professor Vladislav Eibeschutz bare sine bøker og sine fugler igjen. Han hadde trukket seg tilbake som professor i historie ved Universitetet i Warzawa fordi han ikke lenger holdt ut pøbelstrekene til studentene i Orzel Polski-foreningen. De brukte å komme til timene med sine gullbroderte luer, de veivet med stokker, alltid innstilt på å få igang bråk. Av en eller annen grunn professor Eibeschutz aldri hadde kommet til bunns i, hadde de fleste av dem røde fjes, kvisete nakker, oppstoppneser og firkantete kjaker — som om deres felles hat til jødene hadde gjort dem til medlemmer av samme familie. Selv stemmene deres, som forlangte at de jødiske studentene skulle sitte på ghetto-benkene, var makne.

Vladislav Eibeschutz var gått av med en liten pensjon. Den strakk såvidt til for husleie og mat, men hva annet trenger man på sine eldre dager? Hans halvblinde hushjelp, Tekla, var en polsk bondekone. Professoren hadde for lenge siden sluttet å betale henne lønn. Hun kokte til dem begge supper og ragout de kunne spise uten tenner. Ingen av dem trengte å kjøpe nye klær, ikke engang et par sko. Dresser, kapper, loslitte pelser, såvel som fru Eibeschutz' kjoler var bevart fra gamle dager. Alt var blitt pakket omhyggelig bort med møllkuler.

Gjennom årene var professorens bibliotek blitt så stort at alle veggene fra gulv til tak var dekket med bokhyller. Det var bøker og manuskripter i kleskapene, i koffertene, i kjelleren og på loftet. Da fru Eibeschutz levet, hadde hun nå og da forsøkt å holde litt orden — det ble tørket støv av bøkene, og

de var blitt luftet. Ødelagte permer og rygger ble reparert. Manuskripter ingen hadde bruk for lenger, var blitt brent i ovnen. Men etter hennes død var husstellet blitt forsømt. På denne tiden hadde professoren også samlet seg bortimot et dusin fuglebur — papegøyer, parakitter og kanarifugler. Han hadde alltid elsket fugler, og dørene i burene sto åpne slik at fuglene kunne fly fritt omkring. Tekla klaget over at hun ikke klarte å gjøre rent etter dem, men professoren brukte å si: — Lille dumming, det er rent alt det som tilhører Guds skapninger.

Og som om det ikke var nok, matet professoren duene i gaten daglig. Hver morgen og ettermiddag kunne naboene se ham komme ut med en pose fuglemat. Han var en liten mann med krum rygg, glissent skjegg som var blitt gulaktig igjen etter å ha vært hvitt, krum nese og innsunken munn. De tykke brilleglassene fikk hans brune øyne under de buskete brynene til å se større ut, og han virket litt skjeløyd. Han hadde alltid på seg den samme grønnlige overfrakken og sko med elastikk og runde foran, en mote som ikke lenger var å få. Uryddige hvite hårtufser unnslopp fra hans lille, runde hodeplagg. Det øyeblikk professoren gikk gjennom hovedporten, selv før han begynte å lokke dush- dush-dush (lokkesignal for duer, slik tip-tip-tip er det for kyllinger), samlet det seg flokker av duer fra alle kanter. De hadde ventet oppe på de gamle teglstens-takene og i trærne rundt Hospitalet for hudsykdommer. Gaten hvor professoren bodde, begynte ved Nowy Swiat bulevarden og skrånet nedover mot Vistula. Om sommeren sprengte gresset opp mellom blomstene. Det var lite trafikk her. En gang imellom kom en likvogn for å hente liket av en pasient som var død av syfilis eller hud-tuberkulose, eller politivognen kom med en gjeng prostituerte som var plukket opp på grunn av kjønnsykdommer. I noen av gårdsrommene var de gamle vannpumpene fortsatt i bruk. Leieboerne var for det meste gamle mennesker som sjelden gikk ut. Her ute slapp duene vekk fra bråket i byen.

Professoren brukte å si til Tekla at det å mate duene betydde det samme for ham som å gå i kirke eller i synagoge. Gud hungrer ikke etter lovprisning, men duene venter hver dag fra soloppgang på å bli matet. Det er ingen bedre måte å tjene Skaperen på enn å være god mot Hans skapninger.

Det var ikke bare glede professoren fikk ved å mate de sultne duene. Han lærte av dem. Han hadde en gang lest et

utdrag fra Talmud der jødene ble lignet med duer, og først nylig hadde han fattet meningen med denne sammenligningen. Duer har ingen våpen i kampen for å overleve. De livberger seg nesten utelukkende på smuler folk kaster til dem. De frykter støy, flykter fra den minste hund. De jager ikke engang bort spurvene som stjeler maten deres. Duene, slik som jødene, trives med fred, stillferdighet og godvilje. Men ingen regel uten unntak. Både blant duer og jøder finnes det krigerske eksemplarer som forneker sin arv. Det fantes duer som drev bort de andre, hakket på dem og sikret seg frøene før de andre kunne komme til. Professor Eibeschutz hadde forlatt universitetet ikke bare på grunn av de anti-semittiske studentene, men også på grunn av de jødiske kommunistiske studentene som brukte de andres jøde-forfølgelse i propaganda for egne formål.

I alle de år professor Eibeschutz hadde forsket, undervist, gjennom søkt arkiver og skrevet i vitenskapelige publikasjoner, hadde han allid lett etter en mening, en historiefilosofi, en lov som kunne forklare hva menneskeheten er på vei mot, drivkraften bak menneskenes stadige kriger. Det var en tid da professoren hadde vært tilbøyelig til å godta en materialistisk tolkning av hendelsene. Han hadde beundret Lucretius, Diderot, Vogt, Feuerbach. En kort periode hadde han til og med trodd på Karl Marx. Men den ungdomstiden var gått fort over. Nå befant professoren seg i den andre ytterlighet. Man behøvde ikke være troende for å se en hensikt i naturen, sannheten i den såkalte teleologi — et tabu-begrep i vitenskapen. Jo, det er en plan i naturen, selv om den ofte fremtrer for oss som fullstendig kaotisk. Vi er nødvendige, alle sammen: jødene, de kristne, muslimene, en Aleksander den Store, en Karl den Store, en Napoleon, selv en Hitler. Men hvorfor og til hva? Hva oppnår Guddommen med å la katt ete mus, hauker drepe kaniner og polske studenter angripe jøder?

I det siste hadde professoren så godt som gitt opp sine historie-studier. På sine gamle dager var han kommet til den konklusjon at hans egentlige interesser lå i biologi og zoologi. Til tross for det faktum at han led av grønn stær og nesten ikke kunne se på høyre øye, hadde han kjøpt seg et gammelt mikroskop. Hans studier hadde intet vitenskapelig formål. Han leste for sin egen oppbyggelses skyld, på samme måte som fromme gutter leser Talmud og nikker og nynner mens de gjør det. Eller — han kunne trekke ut et hårstrå fra skjegget, legge det på en glassplate og studere det i mikroskopet. Hvert hårstrå hadde sin egen kompliserte mekanisme. Et blad, et

stykke av en løk, litt fuktig jord fra en av Teklas blomsterpottes — de viste ham en skjønnhet og en harmoni som oppløftet hans ånd. Professor Eibeschutz satt ved sitt mikroskop, kanarifuglene sang, parakittene kvitret, pratet, kysset på hverandre, papegøyene skravlet og kalte hverandre apekatt, småen, slukhals på Teklas landsbydialekt. Det er ikke lett å bevare troen på Guds godvilje, men Guds visdom lyser fra hvert gressstrå, hvert insekt, hver blomst.

Tekla kom inn. Hun var liten, kopparret, med hår som ble stadig tynnere, en blanding av stråfarget og gult. Hun hadde på seg en falmet kjole og utslitte tøfler. Over de høye kinnbena speidet to skrå øyne, grønne som på en katt. Hun trakk på den ene foten. Hun led av leddgikt og behandlet sin skrøpelig-
het med salver og smørelser hun fikk tak i hos kvakksalvere. Hun gikk til kirke for å tenne lys for sine helgener.

— Jeg har kokt melken, sa hun.

— Jeg vil ikke ha noe.

— Skal jeg ta oppi litt kaffe?

— Nei, takk skal du ha, Tekla. Jeg vil ikke ha noe.

— De kommer til å bli tørr i halsen.

— Hvor står det skrevet at halsen må være fuktig?

Tekla svarte ikke, men hun gikk ikke ut av rommet. Da fru Eibeschutz lå for døden, hadde Tekla lovet at hun skulle ta vare på professoren. Etter en stund løftet professoren seg ut av stolen. Han satt på en spesialpute slik at hemorroidene ikke skulle bli irritert.

— Er du her fortsatt, Tekla? Du er like sta som min avdøde hustru, må hun hvile i fred.

— Det er tid for professorens medisin.

— Hvilken medisin? Tåpelige kvinne. Intet hjerte kan pumpe i evighet.

Professoren la fra seg sitt forstørrelsesglass på sidene i *Polens fugler* og gikk for å se på sine egne.

Å mate duene i gaten var bare en fornøyelse, men å stelle for en mengde fugler som holdt til i åpne bur og kunne fly rundt i leiligheten som de ville, var forbundet med arbeide og ansvar. Det var ikke bare det at Tekla måtte gjøre rent. Ingen dag gikk uten kalamiteter av en eller annen art. En parakitt kunne sette seg fast bak en bokhylle og måtte reddes.

Hannene slåss. Nylagte egg ble ødelagt. Professoren hadde skilt de ulike arter i forskjellige rom, men Tekla glemte seg og satte dørene på gløtt. Det var vår, og vinduene kunne ikke åpnes. Luften luktet innestengt og søtlig på grunn av fuglenes etterlatenskaper. Vanligvis sov fuglene om natten, men det kunne hende at en papegøye ble vekket av et eller annet fuglemareritt og fløy blindt rundt i mørket. Lysene måtte slås på så fuglene ikke skulle drepe seg. Men allikevel — hvilken glede fikk ikke professor Eibeschutz igjen for det lille kornet de spiste! En av parakittene hadde lært seg massevis av ord og tilogmed hele setninger. Den brukte å vagle seg på professorens blanke isse, hakket ham i øreflippen, klatret bort på en av brillestengene hans — den kunne tilogmed stå som en akrobat på professorens pekefinger mens han skrev. Alle disse årene sammen med fuglene hadde overbevist professor Eibeschutz om hvor kompliserte disse vesnene var, hvor rike i karakter og individualitet. Etter å ha observert en fugl i årevis kunne han fortsatt bli overrasket over hva den fant på.

Professoren gledet seg særlig over det faktum at disse skapningene ikke hadde noen sans for historie. Fortid var fortid. Alle opplevelser ble glemt med en gang. Hver dag var en ny begynnelse. Allikevel — det fantes unntagelser. Professoren hadde sett en han-parakitt syke hen etter makens død. Han hadde sett blant fuglene tilfeller av henførelse, sjalusi, avsky, tilogmed mord og selvmord. Han kunne betrakte dem i timesvis. Deres gudeditte sanser, deres instinkter, vingenes konstruksjon, måten de ruget sine egg på, skiftet fjær, farge — alt hadde sin hensikt. Hvordan virket alt dette? Arv? Hva var kromosomene, genene?

Etter hustruens død hadde professoren lagt seg til den vane å snakke med seg selv og med dem som hadde vært døde lenge. Han kunne si til Darwin: — Nei, Charles, dine teorier løser ikke gåten. Heller ikke Deres, monsieur Lamarck.

Etter å ha tatt sine medisiner den ettermiddagen fylte professoren en pose med linfrø, hirse og tørrerter og gikk ut for å mate dutene. Til tross for at det var mai, hadde det regnet og en kald vind sto inn fra Vistula. Nå var det sluttet å regne, og solen skar gjennom skyene som en himmelsk øks. I det øye-

blikk professoren dukket opp, stupte duene ned fra alle sider. Noen hadde det så travelt at de slo vingene mot professorens hatt og dasket den nesten av hodet på ham. Han skjønnte at han ikke hadde tatt med seg nok mat for slike skarer. Han passet godt på å spre maten utover slik at duene ikke skulle slåss med hverandre, men ganske snart utgjorde de en krafsende og skubbende hop. Noen landet på ryggen av de andre for å presse seg inn i en åpning. Gaten var for trang for en så diger fugleflokk. — Stakkerne er sultne, mumlet professor Eibeschutz for seg selv. Han visste utmerket godt at han ikke kunne løse noen problemer med å mate dem. Jo mer de får å spise, desto flittigere formerer de seg. Han hadde lest at et eller annet sted i Australia var duene blitt så tallrike at takene hadde brutt sammen under vekten av dem. I det lange løp kan ingen lure naturlovene. Men heller ikke kunne professoren la disse skapningene sulte.

Professor Eibeschutz gikk tilbake til entréen der han hadde en sekk med fôr, og fylte posen påny. — Jeg håper de venter, mumlet han. Da han kom ut, var fuglene der fortsatt. — Gudskjelov, sa han — litt forlegen over den religiøse implikasjon av ordene. Han begynte å kaste maten utover, men hånden skalv, og frøene ramlet ned for nær rundt ham. Duene vaglet seg på skulderen hans, på armene, flakset med vingene og hakket på ham med nebbene. En dristig due forsøkte å lande på kanten av selve posen.

Pluselig traff en sten professor Eibeschutz i pannen. Et øyeblikk fattet han ikke hva som var hendt. Så ble han truffet av to til: den ene traff ham i albuen, den andre i nakken. Alle duene lettet. På en eller annen måte klarte professoren å komme seg tilbake til huset. Han hadde ofte lest i avisene om bander som angrep jødene i Den saksiske have og i forstedene. Men det hadde aldri hendt ham før. Akkurat da visste han ikke hva som gjorde mest vondt — smerten i pannen eller skammen. — Har vi sunket så dypt, mumlet han. Tekla måtte ha sett det som var hendt gjennom vinduet. Hun løp mot ham med utstrakte armer, grønn av sinne. Hun bannet, hveste og for ut i kjøkkenet for å fukte et håndkle i kaldvann. Professoren hadde tatt av seg hatten og lot fingerene gli over kulen i hodet. Tekla førte ham inn i soveværelset, tok av ham kappen og fikk ham til å legge seg. Hun bannet ustanselig mens hun stelte med ham. — Straff dem. Gud. Straff dem, Far i himmelen. La dem brenne i helvete. La dem råtne, send pesten på dem!

- Det holder, Tekla, det holder.
- Hvis dette er vårt Polen, burde det brenne opp.
- Det er mange gode mennesker i Polen.
- Avskum, horer, skabbete bikkjer!

Tekla gikk ut, sannsynligvis for å hente politiet. Profesoren hørte henne hyle og beklage seg til naboene. Etter en stund ble alt stille igjen. Det virket som om hun ikke var gått til politiet, for han hørte henne komme tilbake alene. Hun puslet rundt på kjøkkenet, mumlet og bannet. Professoren lukket øynene. — Før eller siden blir du nødt til å føle alt på din egen kropp, tenkte han. — På hvilken måte er jeg bedre enn de andre ofrene? Slik er historien, og det er den jeg har beskjeftiget meg med hele mitt liv.

Et hebraisk ord han hadde glemt for lenge siden, dukket plutselig opp: *reshayim*, det onde. Det er det onde som skaper historie.

Et øyeblikk lå professoren der forbløffet. På ett sekund hadde han funnet det svar han hadde lett etter i årevis. På samme måte som eplet Newton hadde sett falle fra et tre, hadde stenen kastet av en pøbel åpenbart for ham, Eibeschutz, en sannhet gyldig for alle tider. Det var akkurat som det er skrevet i Det gamle Testamente. Hver generasjon hadde sine falske menn, menn som får blod til å flyte. Kjeltringer kan ikke hvile. Enten det er krig eller revolusjon, samme hvilket flagg de slåss under, uansett hva deres slagord er, forblir alltid målet det samme — å spre ondskap, påføre smerte, utgyde blod. Ett felles mål forente Aleksander av Makedonia og Hamilcar, Djen-gis Khan og Karl den Store, Chmielnitzki og Napoleon, Robespierre og Lenin. For enkelt? Tyngdeloven var også enkel — det var derfor det tok så lang tid å oppdage den.

Mørket falt på. Vladislav Eibeschutz begynte å døse. Like før han sovnet, sa han til seg selv: — Allikevel, det kan ikke være så enkelt.

Utpå kvelden fikk Tekla tak i litt is og lagde et kaldt omslag for professoren. Hun ville få tak i doktoren, men han lot henne ikke få lov til det. Han kom til å bli skamfull både overfor doktoren og overfor naboene. Tekla kokte litt havregrøt til ham. Vanligvis, før han trakk seg tilbake for kvelden, brukte professoren undersøke alle burene, sette inn friskt vann,

mere frø og grønnsaker og skifte sand. Denne kvelden stolte han på at Tekla overtok. Hun hadde skrudd av lysene. Noen av parakittene i hans soveværelse holdt seg inne i burene. Andre sov vaglet på gardinstengene. Selv om professoren var trett, klarte han ikke sovne med en gang. Han var hoven over det friske øyet, og han kunne bare såvidt røre på øyelokket. Jeg håper jeg ikke blir fullstendig blind, bønnfalt han de makter som styrer verden. Jeg vil heller være død enn å være blind.

Han sovnet og drømte om underlige land, steder han aldri hadde sett, fjell, daler, haver med høye trær og eksotiske blomsterbed. — Hvor er jeg? spurte han seg selv i drømme. — I Italia? I Persia? Afganistan? Jordan under ham beveget seg som om han reiste i et fly. Men han var ikke i et fly. Det virket som om han hang i rommet. — Er jeg utenfor rekkevidde av jordens tyngdekraft? Hvordan er det gått til? Det er ingen atmosfære her. Jeg håper jeg ikke blir kvalt.

Han våknet, og en stund husket han ikke hvor han var. Han kjente omslaget. — Hvorfor har jeg bandasje rundt hodet? undret han seg. Plutselig dukket alt frem for ham igjen. — Jo, historien blir skapt av det onde. Jeg har funnet Newtons lov for historien. Jeg må omskrive alle mine arbeider. Plutselig kjente han smerte i venstre side. Han lå og lyttet til smertepulsen i brystkassen. Han hadde piller for disse angrepene av angina pectoris, men han hadde dem i en skuff på arbeidsværelset. Stephanie, hans avdøde hustru, hadde gitt ham en liten bjelle for å tilkalle Tekla hvis han skulle få et illebefinnende om natten. Men professor Eibeschutz nølte med å bruke den. Han betenkte seg også for å skru på nattbordlampe. Fuglene ble skremt av lys og bråk. Tekla var helt sikkert trett etter dagens arbeide og den ubehagelige opplevelsen. Angrepet fra pøbelen hadde skaket henne mer enn ham. Hva annet hadde hun enn disse få timene med søvn? Ingen husband, ingen barn, ingen slektninger, ingen venner. Han hadde testamentert henne alle sine eiendeler. Men hva var de verd? Hva var verdien av hans upubliserte manuskripter? Den nye loven. . . .

En stund virket det for professor Eibeschutz som stikkene i brystkassen ble mindre smertefulle. Så kjente han et voldsomt hugg i hjertet, skuldrene, armen, ribbena. Han strakte hånden ut etter bjellen, men fingrene ble slappe før han fikk tak i den. Han hadde aldri trodd en slik smerte kunne være mulig. Det var som om hjertet ble klemt av en knyttneve. Han holdt på å bli kvalt og gispet. En siste tanke løp gjennom sinnet. Hva kommer til å hende med duene?

Neste morgen, da Tekla 'kom inn på professorens værelse, kjente hun ham knapt nok igjen. Skikkelsen hun så, var ikke lenger professoren, men en slags grotesk dukke: gul som leire, hard som bein, med gapende munn, uformelig nese, skjegget strittet oppover, et øye lukket, det andre halvåpent med et smil fra en annen verden. En hånd med voksfingre lå på puten.

Tekla begynte å skrike. Naboene kom løpende inn. Noen ringte etter en ambulanse. Snart kunne de høre lyden av sirenen, men studenten som kom inn, kastet et blikk bort på sengen og ristet på hodet. — Vi kan ikke hjelpe ham lenger.

— De drepte ham, drepte ham, jamret Tekla. — De kastet steiner på ham. Måtte de falle døde om, morderne, faen ta dem, måtte de få kolera, de jævlene!

— Hvem er *de*? spurte doktoren.

— De er våre egne polske snikmordere, pøbler, best, drapsmenn, svarte Tekla.

— En jøde, eh?

— Ja, en jøde.

— Vel...

Professoren hadde vært nesten glemt mens han levde. I døden ble han berømt. Delegasjoner kom fra Universitetet i Warzawa, Det frie universitet, Historieselskapet og en rekke andre organisasjoner, grupper, selskaper og foreninger. Fra de historiske instituttene ved universitetene i Krakow, Lemberg, Vilna kom det telegram om at de aktet å sende representanter til begravelsen. Professorens leilighet ble fylt av blomster. Professorer, skribenter, studenter holdt æresvakt over hans legeme. Ettersom professoren var jøde, sendte det jødiske begravelsesselskap to menn for å resitere salmer over den døde mannen. De forskremte fuglene fløy fra vegg til vegg, fra bokhylle til bokhylle, prøvde å slå seg til på lampene, på gesimsene og på forhengene. Tekla forsøkte å husje dem tilbake inn i burene, men de fløy vekk fra henne. Noen forsvant gjennom dørene og vinduene som skjødesløst var blitt stående åpne. En av papegøyene hvinte det samme ordet om og om igjen, advarende og formanende. Telefonen ringte i ett kjøp. Lederne i det jødiske samfunn forlangte forskuddsbetaling for gravstedet, og en polsk major, tidligere en av professorens studenter, truet dem og sa at dette kunne få de frykteligste følger.

Neste morgen kom en jødisk likvogn oppover gaten, hestene hadde dekken og sorte hetter, med åpninger bare for øynene. Da kisten var båret ut av huset, og begravellesprosesjonen begynte å bevege seg nedover mot Tamki-avenyen og den gamle bydelen, kom flokker av duer flyvende inn over takene. De økte så hurtig i antall at de dekket himmelen mellom bygningene på begge sider av den smale gaten og gjorde dagen så mørk som om det skulle vært solformørkelse. De stoppet, hang i luften et øyeblikk, så — som ett legeme — holdt de følge med prosesjonen ved å sirkle rundt den.

Utsendingene, som gikk sakte bak vognen og bar på kranser med bånd, så forundret opp. Innbyggerne i gaten, de gamle og de syke som var kommet ut for å vise professoren den siste ære, korset seg. Et mirakel hendte rett foran øynene på dem som i Bibelens tid. Tekla løftet sine hender under det sorte sjalet og ropte: — Jesus!

Dueflokkene eskorterte vognen helt til den kom ut i Browarna-gaten. Mens de sirklet rundt, ble vingene skiftesvis røde som blod eller sorte som bly — ettersom de fløy ut og inn av sol og skygge. Det var tydelig at fuglene styrte slik at de fløy hverken foran eller bak prosesjonen. Det var ikke før de nådde krysset mellom Furmanska og Marienstadt at duene gjorde en siste runde og fløy tilbake — en vinget hærske som hadde fulgt sin velgjører til den evige hvile.

Neste morgen rant høstlig og grå. Himmelen hang lav og rustred. Røken fra pipene sank og samlet seg på teglstentakene. Regnet stakk som nåler. I løpet av natten hadde noen malt et hakekors på professorens dør. Tekla kom ut med en pose fuglemat, men bare noen få duer fløy ned til henne. De hakket forsiktig i maten, så seg nølende rundt som om de var redde for å bli grepet i å forbryte seg mot et fugleforbud. Lukten av brent kull og forråtnelse steg opp fra rennestenen, den bitre stanken av ødeleggelse.

Copyright © Isaac Bashevis Singer
Illustrasjoner: Gunnar Dietrichson
Oversatt av Carl Henrik Grøndahl

HVA GIR TM?

Lars Monrad-Krohn, sivilingeniør:

Overskudd til å tenke mer langsiktig

I likhet med mange andre som arbeider i næringslivet, har jeg stor glede av å meditere, særlig i vanskelige perioder med stort arbeidspress. Da er det lett å bli opptatt av det som er kortsiktig presserende, men langsiktig uvesentlig. TM hjelper til å holde bedre oversikt over hva som må prioriteres og gir mental balanse. TM er noe jeg ikke ville være foruten.

Anne Grete Hersoug, psykolog:

Lettere å omstille seg

Som psykolog blir jeg engasjert i ulike menneskeskjebner og må kunne omstille meg flere ganger om dagen. TM synes å utvikle denne evnen. Ved hjelp av meditasjon blir jeg også fortere ferdig med dagens inntrykk og føler meg mer opplagt til å ta fatt på nye oppgaver når jeg kommer hjem fra jobben. Gjennom 10 års erfaring med TM har jeg sett mange mennesker forandre seg til å bli mer avbalanserte og tilfredse, ofte etter kort tids meditasjon. TM synes på en enkel måte å gi grunnlag for en positiv utvikling hos mennesker uavhengig av alder og bakgrunn.

Bernt Barring, sivilingeniør:

Bedre forhold til andre

Av natur henfaller jeg ikke så lett til begeistring, men jeg synes faktisk jeg forbausende lett og raskt fikk resultater av å meditere. Jeg aner positive endringer i adferdsmønster og forholdet til andre. Dette bekreftes av familien. Med alderen er ikke lenger faglige og yrkesmessige ambisjoner like sterke, men til gjengjeld føler jeg økende behov for vekst og utvikling på andre områder, i første rekke når det gjelder de mer menneskelige verdier. Og der tror jeg TM er en meget god hjelp på veien.

Kari Steen, husmor og kunsthistoriker:

For folk i alle aldre

«Alle mennesker burde meditere», sa min sønn. På mange måter hadde han rett. Da jeg så hvor mye det gav ham, bestemte jeg meg for å prøve. Meditasjonen har betydd mye for meg. Stilheden og roen gjør at jeg kommer nærmere meg selv. Jeg merker at jeg er blitt mer mottagelig og åpen, er mer engasjert. Meditasjon går på tvers av generasjonene. Det er en aktivitet hvor alderen ikke spiller noen rolle. Vi stiller alle på like fot, det er fascinerende.

Mimi Helsing, pensjonist:

Dagen er mer meningsfylt

Som pensjonist kan dagene lett bli lange. Meditasjonen har gjort at jeg har våknet mer opp og blir mer skjerpet. Det har gitt puff og overskudd til å fylle dagen med noe mer meningsfylt. Med TM har jeg også fått mye friere forhold til folk. Tidligere hadde jeg lett for å føle meg trykket i samvær med andre, jeg var rett og slett sjeneret. Meditasjonen har virkelig hjulpet.

Atle Wærsted, lege:

TM er bra for helsen

I ni år har jeg på nært hold kunnet se hvordan TM virker på en lang rekke forskjellige mennesker. Meditasjon synes å ha gunstig virkning på mange fysiske og psykiske plager, så som uro, søvnløshet, muskelspenninger og fordøyelsesbesvær. Etter mitt skjønn fortjener metoden plass som et forebyggende, og tildels helbredende, middel overfor slike mer stresspregede lidelser. Undervisningen i Acem virker betryggende og da er metoden helt ufarlig og uten negative sidevirkninger — selvfølgelig forutsatt at man ikke unnlater å oppsøke lege og rette seg etter denne ved eventuell sykdom. Selv har jeg hatt stor glede av teknikken i perioder med sterkt arbeidspress. Men enda større pris setter jeg på den mulighet TM åpner for å ta i bruk nye sider ved en selv.

ACEM
Norsk Meditasjonsskole

Frimannsgt. 22, Oslo 1. Tlf. (02) 20 29 59

— UNIVERSETS HERRE, HVA SKAL DU MED ALT DETTE?

En innføring i en underholdende forfatters liv og diktning ved hjelp av et alvorlig problem: ondskapens.

Av Carl Henrik Grøndahl

Jeg er innblandet i en livsvarig krangel med Den Allmektige. Den tause guden må jo tross alt ha en hensikt med det han gjør. Men kjente vi hans hemmelighet, ville den frie vilje forsvinne. Enskjønt — våre sjeler har kanskje allerede en anelse om mysteriet. Det er derfor vi orker å leve.

Isaac Bashevis Singer.

Isaac Bashevis Singer skriver for å underholde. Han sier det selv:

Jeg vet jeg ikke oppnår noe annet med mine fortellinger enn å underholde leseren i en halvtime. Og det er tilstrekkelig for meg. Ordet underholdning er i det siste blitt utskjelt. Jeg kaller det «dette ordet på 13 bokstaver forfattere er så redde for å bruke» — fordi det betyr billig litteratur. Men det er ikke tilfellet. Alle de store forfattere i det 19. århundre var underholdere. (...) Jeg arbeider uten å bekymre meg altfor meget om det jeg gjør kan forløse menneskeheten umiddelbart eller om det muligens vil ta noen uker. (...)

Forfattere som ikke drøfter personer, men problemer — sosiale eller hvilke som helst problemer — tar selve essensen fra litteraturen. De opphører med å være underholdende. Den menneskelige karakter er den største av alle gåter.

Det kan derfor virke litt upassende å hente frem et alvorstungt, eksistensielt problem og kalle det inngangsporten til Singers forfatterskap. Han skriver om mennesker, ikke om problemer. Allikevel — ett spørsmål ligger under i det meste av det han har skrevet:

Hvordan forholder vi oss til ondskaper?

Hva gjør vi, når vi som professor Eibeschutz i novellen *Duer*, møter ondskaper som historiens drivkraft?

Bekjemper den? Javel, men hvordan?

All historie viser at vi raskt og villig blir djevleske i den hensikt å fordrive det djevleske, og ondskaper sitter igjen med dobbelt gevinst. Messias-drømmer og utopiske ideologier griper kjapt til ondskaper for å fjerne ondskaper. Men skjebnen til det folk Singer tilhører, forteller i klart språk at ondskaper ikke tilhører én tid, ett folk, én tro, ett system. I tusener av år har hans forfedre måttet være forberedt på trakassering, plyndring, mord og massakre — uansett hva det trodde på, det folk de var i utlendighet hos. Singers samtidige, de som ble igjen i det han selv flyktet fra, opplevde å se sin blotte eksistens som mennesker av jødisk herkomst fremstilt som en vemmelig forbrytelse og straffet med døden. Ikke var de de første. Sannsynligvis blir de heller ikke de siste til å dele den opplevelsen.

Da tror man ikke lenger at ondskaper noen gang opphører å eksistere. Når tilstrekkelig mange Messias-drømmer er knust, slutter man trolig å drømme om en verden der ondskaper *ikke* er en del av menneskenes vilkår.

Forestillingen om å skape et paradys her på jorden er ikke av jødisk og enda mindre av kristen opprinnelse, den er tvers igjennom gresk eller hedensk. (...) Selvsagt kan de ytre forhold bli bedre, og jeg håper vi kan få slutt på krigen, men selv uten krigen ville menneskeslekten ha sykdom og tragedie nok til å fortsette sine lidelser som den alltid har gjort. Det å være pessimist er for meg ensbetydende med å være realist

sier Singer i et intervju. For ham er altså ondskaper én del av det hele, en paragraf i spillereglene, en vilje med én hånd i alle våre valg. Noen ganger virker det som han resignerer i sin realistiske pessimisme, blir determinist. Som oftest forteller han om mennesker som er fanget inn og blir drevet av sine lidenskaper — uten egentlig å ha noe valg. Men blir han spurt om det, tar han seg i det. For ham er ondskaper en av frihetens muligheter, den bor i den frie vilje.

Tross alle våre lidelser, selv om vi aldri vil få det paradisi vi lengter etter, mener jeg livet er verd å leve. Menneskets største gave er friheten til å velge. Ganske visst er friheten underlagt begrensninger. Men den rest av fritt valg vi har igjen, er en så stor gave og rommer så store muligheter at livet bare for dets skyld er umaken verd.

Singer forteller oss at ondskaper kan bare bekjempes med den innsikt at den aldri lar seg utrydde, og at den er infamt dyktig til å utstyre sine motstandere med sine egne våpen og sine egne mål. Og sannheten om alt sammen? Den finner vi aldri, sier han, men å søke etter den vil gjøre oss godt.

Hva er det da Singers personer gjør når de står overfor ondskaper?

De holder den frem foran åsynet på Den Allmektige og gir seg til å krangle med ham.

Men la oss først, før vi går inn i den kringelen, forsøke å se litt nærmere på partenes utgangspunkt.

Å VÆRE JØDISK KUNSTNER

Isaac Bashevis Singer har reist et minnesmerke over jiddish-kulturen, og langt fra alle jøder er like begeistret for måten han har gjort det på. I sitt arbeide har han nemlig hatt langt mer litterære enn etnografiske ambisjoner. «Jeg ville ikke vært forfatter hvis jeg satte meg ned i den hensikt å bevare jiddish eller livet slik det var i Polen», sier han i et intervju. Han har derfor på mange måter brutt med den tradisjonelle jiddish-litteraturen — som forøvrig ikke er mer enn et drøyt hundreår gammel. Det er mange som mener han har fremstilt jødene på en slik måte at anti-semitter vil sluke beskrivelsene begjærlig, og særlig etter at katastrofen feide inn over jiddish-kulturen, betrakter mange det som helligbrøde å nærme seg den østeuropeiske jøde på en uærbødig måte i litteraturen.

Hva har da vært forventet av en jødisk kunstner i alminnelighet og en jiddish i særdeleshet?

Av en jødisk kunstner har det vært forventet at han ikke skulle være kunstner overhodet. Ortodokse jøder — og til det 19. århundre rant inn, fantes det knapt noe annet — har hatt en tendens til å betrakte kunst som noe i beste fall frivolt og i verste fall rett og slett hedensk. En ting er det Herren sier i 2. Mosebok — at «Du skal ikke gjøre deg noe utskåret bilde, eller noen som helst avbildning av det som er på himmelen, det som er på jorden, eller det som er i vannet.» Men dette forbud mot billedkunst ser ut til etterhvert å gjelde all skapende virksomhet — som om selve forsøket på å bidra til verdens skjønnhet antyder at Skaperen har gjort en dårlig jobb. Hvis kunst var noe mennesket føyde til naturen, var kunst samtidig noe jødedommen kunne klare seg uten. Og i det store og hele har jødene klart seg uten. Den er betegnende, den historien som fortelles om den store jødiske maler Marc Chagall. Som liten gutt begynte han å male, og moren ble så betatt at hun utbrøt: «Marc, du er jo begavet. En dag kommer du kanskje til å bli fotograf.» Det ville vært utenkelig for en jødisk mor i Russland på slutten av 1800-tallet å se på sin sønn som fremtidig kunstner.

Med Ordet er det annerledes. Jødene har alltid vært et literært folk — jødiske menn, i alle fall. *Talmud* fulgte som kommentar til *Torah*, *Tosafot* som kommentar til *Talfuld*, og

kommentarer fulgte kommentarer, tolkninger fulgte tolkninger. Alle i samme hensikt: å gjøre Guds ord manifest. Etterhvert begynte poetene å utsmykke det rabbiene forsøkte å klargjøre, og i middelalderen hadde jødisk kjærlighetsdiktning stor utbredelse. Men oppmuntret ble slik diktning ikke, og etterhvert oppsto skillet mellom de hellige skrifter og de profane, de verdslige bøker. De siste ble helst skrevet på de mer hjemlige målføre — slik som jiddish, og hovedsakelig var de beregnet på kvinner. Gutter og menn studerte det hellige. Verdslig litteratur har da også på jiddish betegnelsen *veiber-she-mayses*, eller kjerringfortellinger, om man vil.

Singer har kritisert denne litterære tradisjon og de emner jiddish-litteraturen behandler. Han mener de er småborgerlige, tradisjonelle, sentimentale og preget av en lang rekke uutalte forbud og tabuforestillinger. Idealskikkelsen er en verdig jøde, formet av sin tro og en fortrøstningsfull ro.

Slik fremstiller ikke Singer sine personer. De er som oftest kranglete og slett ikke harmoniske i forhold til sin jødedom. De styres av skrikende livssult, av lengsel etter sterke opplevelser. De profanerer det hellige og lever alle sammen i brytningen mellom lidenskapene og lovene. De møter ikke bare ondskapen utenfra, men også innenfra. De er ikke bare andres ofre, men også sine egne bødler.

Singer reiser altså minnesmerket så avgjort på sin egen måte. Han gjør miljøet villere, farligere, han gjør avgrunnene mer skremmende og menneskene mer ansvarsløse, mer forsvarsløse overfor seg selv. Tydeligst er dette i forhold til det seksuelle, der han bryter rikelig med tabuforestillinger. «Sex og jiddishisme går ikke alltid like godt sammen,» som han selv sier — og da får han problemer, for ofte dikter han om mennesker i nappetak med seksualiteten og guddommen — de to har så avgjort noe felles for ham. Det ville være misforstått å sammenligne ham med for eksempel hans kollega, den amerikansk-jødiske forfatter Philip Roth, kjent for å skape litterær og underholdende pornografi. De fleste vil nok oppfatte Singers seksuelle skildringer som tilbakeholdne og på sin plass, men *Encyclopædia Judaica* har dette å si om denne del av hans diktning:

Bahevis' skjønnlitterære diktning har en tendens til å sentrere seg om det seksuelle og det hellige, og særlig forholdet mellom de to. «I mine fortellinger er det bare

et skritt fra studiehuset til seksualiteten og tilbake igjen. Begge disse faser i den menneskelige eksistens har alltid opptatt meg.» (*In My Father's Court*) Selv om erotisme har vært tilstede i jiddish litteratur i mer enn et halvt århundre, finner mange jiddish-lesere — som foretrekker et «balansert syn» på jødisk liv og mennesket generelt — at de seksuelle motiver hos Bashevis er overdrevne og vel meget utpenslet.

For meget utpenslet? «Både Bibelen og Talmud er fulle av fortellinger om sex. Hvis disse helgnene ikke skammer seg over det, hvorfor skulle så jeg gjøre det, jeg som slett ikke er noen helgen?» sier han. Men han redegjør bedre for sin oppfatning enn som så:

Det er intet som ikke kan bli en lidenskap. Særlig hvis det har sammenheng med sex eller det overnaturlige — og jeg vil si det slik at for meg henger sex og det overnaturlige i stor grad sammen. Når et menneske begjærer et annet, er det ikke bare legemets begjær, men også sjelens. (. . .)

Lidenskapen gir livet innhold og intensitet. Uten lidenskap ville mennesker vært grønnsaker. Mennesker med sterke lidenskaper har mer frihet enn de som ikke har noen, for den som har mot til å trosse sine omgivelser, kan i en annen sammenheng være djerv nok til også å trosse seg selv og sin lidenskap. Det er derfor syndere blir helgener. Mennesker med små lidenskaper blir sittende fast i rutinen, og deres omgivelser blir et fengsel. (. . .)

Et lykkelig menneske forener lidenskapen med fri vilje.

HVEM OG HVOR ER GUD?

Få av Singers personer illustrerer dette så godt som Jacob i *Slaven*, en av Singers beste romaner. Under kosakkopprøret i 1648 ble han solgt som slave til rå og primitive bønder. Han holder seg oppe ved å etterleve de jødiske levereregler og har sin enkle forklaring på ondskaper:

Hvordan kunne Han ha vært forløser og hjelper før det fantes skapninger å forløse? (. . .) Imidlertid ville skapelsen vært umulig hvis Han, Han selv, fullstendig hadde fylt tomheten. For at verden kunne komme til syne, hadde det derfor vært nødvendig for ham å dempe sin lysglans. Hvis Han ikke hadde gjort dette, ville alt hva

Han skapte blitt oppslukt og blendet av Hans stråleglans. Mørke og tomhet måtte til, og disse tingene var ensbetydende med synd og ondskap.

Hva var formålet med skapelsen? Fri vilje! Mennesket måtte selv velge mellom det gode og det onde.

Dette er den logisk-metafysiske forståelse fra studiehuset. Den holder bare til livet begynner å skjære sine sår i ham, til han fanges inn av sine lidenskaper. Og han fanges så det kjennes — av den primitive bondens datter, Wanda. Han står i fare for å miste sin sjel hvis han velger den ikke-jødiske Wanda, lidenskapene fremfor lovene. Singer hadde ikke vært Singer hvis ikke begge disse størrelsene omsider hadde fått sin rett. Men før han kommer så langt, har han latt oss innse at Jacobs forståelse av det ondes problem kan være summen av tusenårige kontemplasjoner og visdom, den kan være overleveringer av erkjennelse, men for det enkelte menneske er den ikke annet enn en ramme som må fylles. Fylles av menneskeliv og egen erkjennelse. De fleste kommer dit Jakob plutselig befinner seg, der spørsmålene om ondskapens plass ikke lenger tåler et så enkelt svar:

Flokker av tiggere forfulgte ham, tok tak i frakken hans og velsignet og forbannet ham. De freste, spyttet på ham og kastet lus etter ham, og det var såvidt han greide å unnsnippe. Hvor var Gud? Hvordan kunne Han se ned på all denne nød og bare tie? Hvis det da ikke var noen Gud, hva Himmelen måtte forby.

I denne situasjon er det Singer og hans personer begynner å krangel. Hvor er Gud? Hva i all verden er det han finner på? Assimilerte jøder, jøder som har skilt seg fra sin jødedom, interesserer Singer i liten grad. Er de med i hans forfatterskap, befinner de seg nesten alltid helt i ytterkanten. Singer interesserer seg ikke for mennesker som ikke har et forhold til det overnaturlige på en eller annen måte. Derfor blir ikke ondskapens problem for ham først og fremst sosialt eller politisk eller psykologisk.

Det blir en sak menneskene tar opp med Gud, og ikke så få får svar. De kjekler med ham, de brøler til ham at han ikke er til, de skjeller ham ut, de trygler ham, de skjelver for ham, de forakter ham, trosser ham og bøyer seg for ham. Og innimellom lurer de på om det egentlig er Den onde de snakker med. Ikke så få blir lurt. Men alle sammen forholder de seg til Gud på en eller annen måte. Han er samtidig gåten og svaret på gåten.

I opptegnelsene fra sin barndom, *In My Father's Court*, forteller Singer at for hans far, rabbi'en var

Gud svaret på alle spørsmål. Men hvordan kunne han vite at Gud var til når ingen så Ham? Men hvis Han ikke var til hvem hadde da skapt verden? Hvordan kunne tingene føde seg selv? Og hva hendte når noen døde? Fanten virkelig himmel og helvete? (...)

Jeg kan ikke huske at disse spørsmålene ikke har pint meg noen gang.

De fortsetter å pine de mennesker han skaper. Masha i *Fiender, en kjærlighetshistorie*, kanskje den beste av Singes romaner, fører en intens slåsskamp med Gud og verden etter å være merket av alt det nazistene gjorde med hennes liv.

— Det kan hende igjen. Jødeslaktning er en del av naturen. Jøder må slaktes — det er det Gud vil. Sannheten er at det Han ville, det gjorde Hitler.

— Men hvorfor tenner du da lys på sabbaten? Hvorfor faster du på Jom Kippur?

— Ikke for Ham. Den virkelige Gud hater oss, men vi har diktet oss en Gud som elsker oss og har gjort oss til sitt utvalgte folk.

Bokens hovedperson, Herman, som tilbrakte krigen bortgjemt på et høyloft, og som er så livsudugelig med sine lidenskaper, og de tre kvinner han plutselig er gift med, at han tilbringer sitt nye liv i USA med å lete etter et nytt høyloft, nekter bestemt å tro. Men når det virkelig røyner på, begynner også han å krangle: «Hvor lenge akter du å tie, Allmektige sadist?»

I novellen *The Briefcase* fra samlingen *A Crown Of Feathers and Other Stories*, brøler Reizl, en kvinne som har overlevet redslene i krigens ghettoer:

— Hvor er den Gud du skriver om? Han er en morder, ikke en Gud. Hvis jeg hadde makt, skulle jeg henge alle som babler om Ham. (...)

— Gi meg flasken. Jeg har ikke noe annet å gjøre enn å drikke. Hvorfor skapte Gud verden? Svar meg på det. Han er ingen Gud. Han er en djevel. Han er en Hitler også — og det er den skjære sannhet —

— Hold kjeft!

— Jasså, du er blitt from, hva? Du er redd for blasfemiene mine? Han satt i Sin syvende himmel og så på at barna ble dradd avgårde til gasskamrene. Englene sang sine lovsanger og Han badet i himmelsk herlighet. Gi meg flasken.

STUDENTENES REISEBYRÅ

ATHEN tur-retur kr. 1380,— non-stop Oslo - Athen/Athen - Oslo

LONDON tur-retur kr. 795,— non-stop Oslo - London/London - Oslo
Ferieskatt i tillegg ved utreise fra Norge.

USA én vei fra kr. 1225,— Chicago - Los Angeles - New York - Seattle
Flytransporter for studerende ungdom. Med forbehold om prisendringer.

Universitetssentret, Blindern, Oslo 3 - Tlf. (02) 46 68 80 - Telex 11 906
Byråer i også i Bergen, Trondheim, Ås og Stavanger

MENNESKEVENNLIG AUTOMATISERING MED MYCRO-1

MYCRO-1 EDB-systemer overtar de ubehagelige jobbene. Muliggjør forenkling og automatisering av så ulike arbeidsområder som f.eks. styring av prosesser i tungindustrien, kartoteksystemer, og maskinskriving av rutinebrev.

A/S MYCRON

Byggeklosser med software
Ensjøveien 20A, OSLO 6 - Tlf. 67 51 93

RENE TELEFONER OG CALLINGER

VAR SPESIALITET

Telefonhygiene

Øvre Slottgt. 9, Oslo 1 - Tlf. 41 43 90

Novellens jeg, en forfatter sannsynligvis ikke uten likhets-trekk med Singer selv, befinner seg plutselig dumpet rett opp i en verden av ukjente fiendtlige mennesker. Han ser seg hoderystende omkring: «Universets Herre, hva skal du med alt dette?»

Ikke alle kommer så langt i sin krangel som Jasha i romanen *The Magician of Lublin* — nå filmet med Alan Bates i hovedrollen. Jasha er linedanser, utbryterkonge, libertiner som står i med fire kvinner på én gang: mors-skikkelsen, skjøgen, tjenerinnen og drømmen. Som tusenkunstner fremviser han noe av Guds allmakt — men helt og fullt til sitt eget beste. Helt til han bestemmer seg for å begå et innbrudd. Da begynner denne mester over alle mestere plutselig å fomle, han får ikke opp låser, han etterlater seg tydelige spor, han klarer til og med å forstue foten idet han hopper ned fra en lav balkong. Da begynner han å skjønne sammenhenger. Han drar hjem og murer seg inne, bokstavelig talt, for resten av sitt liv. Han gjør bot så det virkelig monner. Etterhvert får han klarhet i hva det egentlig dreier seg om:

Alt kjetteri bygget på den antagelse at mennesket var klokt og Gud en dåre; at mennesket var godt og Gud ond; at mennesket var en levende skapning, mens Skape-
ren var død. Så snart man overga disse syndefulle tan-
ker, svingte sansningens porter opp. Jasha vagget frem
og tilbake, slo seg for brystet og bøyde sitt hode.

Alltid er det til Gud de henvender seg når de snubler i ondskapen eller sine egne lidenskaper. Det er i det forholdet de tar ut sine nederlag.

Hva er egentlig Singers forhold til Den Allmektige?

II

Rabbi Pinchos Menahem Mendel Singer fullførte aldri den verdslige del av sine studier. Han avla ikke eksamen i russisk — slik Polens russiske herrer krevet av jøder som skulle utføre rabbi-embedets offisielle forretninger som vielser, skilsmisser og begravelser. Derfor ble han heller aldri rabbi på ordentlig — bare ansatt på nåde som småby- og kvartalsrabbi.

Han var nemlig det som på jiddish kalles *luftmensch* — en hellig mann med hodet i skyene, fullstendig uten praktisk sans og verdslige ambisjoner. Han var chassid.

21 år gammel ble han gift med den 16-årige datteren til rabbi i Bilgoraj, Bathscheva Zylberman. Hun var vokst opp i et hjem som ikke hadde mye til overs for chassidismen — svermeriene og alt snakket om mirakler.

I 1904 ble de foreldrene til Isaac. I boken *In My Father's Court* forteller han om hvordan dette ekteskapet kunne arte seg. Faren er rabbi i Krochmalna-gaten i Warzawa, og til ham kommer jødene med sine spørsmål og sine tvistemål: Er denne maten ren, er den *kosher*? Kan en mann sove sammen med sin døde hustru — hun er nettopp død, og han tør ikke legge henne på gulvet. for der er det rotter? Hvem har rett når et forlovet par krangler? Hvis en mann har sikret seg plass i evigheten ved å studere *Talmud*, kan han da selge denne plassen til en annen? Isaac lytter der han kan.

En dag kommer en kvinne inn til rabbi, som ikke ser på henne, for jødisk lov forbyr ham å legge øynene på en fremmed kvinne. Hun har med seg et mirakel, to gjess som er slaktet. De er uten hode, uten innmat, og allikevel skriker de. Kvinnen tar den ene og hiver den mot den andre — og de skriker.

— Jeg fatter ikke hva som skjer, sier moren.

— Kan noen fortsatt tvile på at Skaperen er til, hulker faren. — Det står skrevet at de onde ikke besinner seg ved helvetes porter engang. De ser sannheten med sine egen øyne, og fortsetter allikevel å fornekte sin Skaper. De blir trukket ned i den bunnløse avgrunn og fortsetter å mene at alt er natur, tilfeldigheter ...

— Han så på mor som for å si: det er slik du er.

Plutselig begynte mor å le. Det var noe i hennes latter som fikk oss alle til å skjelve. Som ved en sjette sans visste jeg at mor nå forberedte slutten på det mektige drama som hadde utspilt seg for våre øyne.

— Tok du ut luftrørene? spurte min mor.

— Luftrørene? Nei ...

— Ta dem ut, sa min mor, — og disse gjessene holder opp å skrike.

Min far ble sint. — Hva er det du babler om? Hva har dette med luftrør å gjøre?

Moren tar gjessene og river luftrørene ut av dem. På ansiket hennes ser sønnen raseriet hos en rasjonalist som noen har forsøkt å lure midt på lyse dagen.

En chassidisk rabbi omgitt av sine tilhengere

Fars ansikt ble hvitt, rolig, litt skuffet. Han skjønnte hva som hadde hendt her: logikk, kald logikk var igjen iferd med å rive ned troen, drive ap med den, latterliggjøre den, skjelle den ut.

— Vær så snill, ta den ene gåsen og hiv den mot den andre nå, kommanderte min mor.

Alt hang på vippen. Hvis gjessene skrek, ville mor ha tapt alt: rasjonalistens vågemot, skeptisismen hun hadde arvet fra sin intellektuelle far. Og jeg? Selv om jeg var redd, ba jeg inne i meg at gjessene ville skrike, skrike så høyt at folk ute på gaten hørte det og kom løpende.

Men nei, gjessene var stille, så stille som bare to gjess uten luftrør kan være. (. . .)

Far slo ut med hendene som for å si: Det er for sent å avlyse bryllupet.

BRUDDET MED TRADISJONEN

Isaac begynner også på rabbi-seminaret. Han går der i to år, og så vil han ikke mer. Verden er i kaos — den første verdenskrig er slutt, i Russland rår kommunistene, i Polen har Pilsudski klart å drive de kommunistiske styrkene tilbake til Hviterussland. Polen blir selvstendig etter å ha vært delt mellom Preussen, Østerrike og Russland i 150 år.

I 1921, 17 år gammel, bryter Isaac med rett-troenheten og familien. Han drar til Warszawa for å få seg akademisk utdanning i den nye, frie republikken, og han har en modell for utbruddet. Hans elleve år eldre bror Israel Joshua — som også skulle bli en meget kjent forfatter — hadde syv år tidligere forklart foreldrene at han ikke lenger ville følge deres leveste. I årene som kommer, utstyret han Isaac med 'hedenske' bøker — om moderne filosofi og vitenskap. Isaac leser dem i smug. Men den første flukt fra fedrehjemmet ender i slit, sult og kulde. Han havner som huslærer, mislykket i sine forsøk både som dikter og elsker. Om denne tiden forteller han i novelle-samlingen *Passions and Other Stories*, hvordan han sitter på sitt loftskammers og forsøker å imitere Ibsen — en jøde som lengter etter en Gud han kan snakke med, en Gud som svarer når han blir spurt. Midt på natten våkner han og går ned trappen, der sitter kjøpmannen han bor hos og mumler ord fra *Talmud*. Den unge opprører overveldes på samme tid av sorg og glede.

Verden sover, men en jøde sitter i sin landsby langt borte fra alt og studerer *Torah* midt på natten. Her fantes evigheten. Jøder som han kom til Polen for hundrevis av år siden, drevet bort av teutonerne, av kelterne og alt hva de het. De etterlot seg graver langs alle veier. Inn i hedningenes land bar de med seg sine bylter med usyret brød og bokruller og bøker skrevet på pergament. Intet er forandret. De er de samme jøder, og bøkene er de samme.

Isaac vender tilbake til fedrehjemmet som den bortkomne sønn og innrømmer sitt nederlag. Faren pålegger ham straks å gjenoppta studiene av *Torah*, men de håp han må ha hatt, slukkes kjapt. For storebror Israel Joshua er blitt medredaktør i et litterært tidsskrift, og han har klart å sikre sin bror

plass som korrekturleser. Rabbi'en mister sine to eldste sønner til den verden der menneskene — etter hans oppfatning — mister seg selv og sin rett til den neste verden. Enten vet han ikke, eller han vil ikke vite at de er blitt forfattere. «Handler dere fortsatt med aviser?» spør han Isaac siste gang de treffes.

Det er da heller ingen oversiktlig eller god verden de to brødrene prøver å gjøre seg til venns med. Jødene river seg løs fra *Torah* og går løs på hverandre — de forherliger Stalin. «De omtalte Stalin som om han ikke bare var Messias, men den Allmechtige selv, og jeg visste at det var en diger løgn», sier Singer. Han hører ikke lenger til noe — ikke er han blant de politisk frelste, ikke er han assimilert jøde, ikke har han konvertert.

I sin bok *Isaac Bashevis Singer. Hans språk och han värld*, forteller Knut Ahnlund om andre erfaringer Singer gjorde i disse årene:

Han var en lidelsesfull människa och han kom att uppleva flera djupa och starka kärlekshistorier under den tid när han inte kunde äta sig mätt, kombinationen av en vild, kroppslig passion och fysisk hunger präglade dessa tidiga år i huvudstaden. Han lärde sig hela tiden något nytt om kärleken, han upplevde dess patetik och dess komik, dess ständiga överraskningar, oväntad trohet och oväntad trolöshet. Han var själv kärlekslidelsernas offer, men på samma gång med någon del av sitt väsen utanför, en iakttagare med klara ögon. Under dessa år levde han sig igenom mycket av sin kommande diktning, och när han senare skrev sine noveller och romaner från gångna tider kunda han bo innanför dessa människors skinn. Han hade om inte upplevat allt så dock gjenomlevat allt själv. Han visste vad som var bestående og oföränderligt i människors lidelse och vad som var föränderligt, han hade själv levat i både medeltid och i nutid.

I 1925 debuterte han med en novelle i brorens tidsskrift, men i løpet av de ti årene som fulgte — til han og Israel Joshua forlot Polen og anti-semittismen, skrev han bare fem noveller. I tillegg kom romanen *Satan i Goraj* som føljetong i det jiddishe tidsskriftet *Globus* i 1934, og som bok året etter.

FLYKTNING I NEW YORK

I 1935 sto Isaac Bashevis Singer i New York som illegal immigrant. Jiddish var det eneste språk han behersket godt. Han var fattig, han ventet på å bli oppdaget av myndighetene og ekspedert hjem igjen, tilbake til Polen, og fremfor alt — de røtter han hadde løsnet litt på i hjemlandet, var definitivt slitt over. Den avisen han senere kom til å skrive for, *The Jewish Daily Forward*, trykket noen fortellinger han hadde med seg, men både lysten og evnen til å skrive var borte. Han ville stikke seg bort.

Da jeg kom til Amerika første gang, var jeg en slags einstøing. Det er to krefter i meg: den ene drømmer om å dra sin vei til en øy og gjemme seg for all denne uhyrlighet, alle disse grusomheter. «Hold deg borte fra andre mennesker. Lås deg inne og lev som misantrop.» Og en annen kraft sier: Godta menneskene, snakk med dem.

Inntil 1945 skrev han ingen skjønnlitterære verk — bare anmeldelser, artikler og, under krigen, essays om militær-taktikk. I 1943 ble *Satan i Goraj* utgitt på jiddish i New York. Singers honorar var på 90 dollar. Året etter døde Israel Joshua, som han var sterkt knyttet til. Han forsonte seg med tanken på seg selv som forhenværende forfatter — han var 41 år gammel og ute av dansen, som han selv sier.

«Så, plutselig, begynte jeg å skrive *The Family Moskat* for *The Forward*.» Romanen gikk som serie én gang i uken, og hadde han først begynt, var han også pent nødt til å fortsette. Ofte var han like uvitende som leseren om hva som kom til å hende uken etter.

Boken henter sin handling fra Warszawa i perioden fra århundreskiftet til de første tyske bomber faller over byen i 1939. En av bokens hovedpersoner, den konturløse og utflytende Spinoza-disippelen Asa Heshel Bannet, blir representant for et isolert, kraftløst og viljeløst folk som er dømt til undergang. Jødene er barn av nederlaget — folkemordet er uunngåelig. Det er ikke vanskelig å forstå at en slik fremstilling møtte krass kritikk i en tid da nazistenes forbrytelser ble av-

dekket. Singers svar på kritikken er — som alltid — at han ikke gir seg ut for å skildre det representative: «Kunstens storhet består ikke i å finne frem til det alminnelige, men til det enestående».

I tre år gikk *The Family Moskat* som føljetong og kom ut i bokform på jiddish i 1950. I 1953 begynte han en ny føljetong — det som skulle bli *The Manor*. Sammen med *The Estate* dekker den perioden fra det polske opprør i 1863 frem til århundreskiftet, og tilsammen er de tre bøkene en familiekrønike som etter manges mening fullt ut står på høyde med for eksempel Thomas Manns *Huset Buddenbrook*.

The Family Moskat kom på engelsk i 1950, men fortsatt var Singer kjent bare for de vel 40 000 jiddish-talende jøder som daglig leste *The Forward*. Det forble slik helt til en amerikansk-jødisk forfatter kom over hans noveller og oversatte dem til engelsk. Hans navn var Saul Bellow, og da samlingen *Gimpel the Fool and Other Stories* kom ut i 1957, fikk det litterære Amerika for alvor sans for Singer. Bellow oversatte først *Narren Gimpel* for tidsskriftet *Partisan Review*. «Den fortellingen», minnes Singer, «gjorde meg så populær at jeg på sett og vis fikk en forunderlig følelse av at hele det litteraturinteresserte Amerika leste akkurat det nummeret av *Partisan Review*.»

Narren Gimpel, som finnes på norsk i samlingen *Den usette*, er fortellingen om den enfoldige, troskyldige landsbybakeren alle morer seg over å narre. Et klassisk emne. Gimpel tror dem, alle sammen — han tror også på sin hustru som ikke gjør noe annet enn å bedra ham og får seks barn med andre menn. «Hva er vitsen med ikke å tro? Idag nekter du å tro din kone; imorgen er det Gud selv du nekter å feste lit til.»

Men også Gimpel konfronteres omsider med ondskapen slik at han blir nødt til å tro den. Hans hustru er i ferd med å dø og vil vandre ren til sin skaper — hun forteller ham at barna ikke er hans. Da har ondskapens ånd adskillig å hviske til Gimpel, og Gimpel blir fristet. Men han motstår, bevarer sin troskyldighet og begir seg ut på vandring blant menneskene. Til sist er han klar til å dø: «Hva som enn finnes der, kommer til å være virkelig, uten maskespill, uten hån, uten bedrag. Gud være lovet; der kan ikke engang Gimpel bli narret.»

Gimpels tanke — at denne verden egentlig ikke er virkelig, at den bare avspeiler den virkelige — finnes i flere av Singers tidlige noveller.

HANS NOVELLER ER BEST

Da Gimpel nådde det amerikanske publikum, var Singer over femti år gammel — og nå setter han igang for alvor. Etter den tid har han skrevet åtte romaner, tre skuespill — bygget på noveller, ti barnebøker, tre biografiske verker — *In My Father's Court* (1967), *A Little Boy in Search of God. Mysticism in a Personal Light* (1976) og *A Young Man in Search of Love* (1978) — og en hærskare noveller. Alt i et herlig språklig virvar. Noen av hans verker foreligger bare som føljetonger på jiddish, andre er publisert i bokform på engelsk, ikke på jiddish. To romaner foreligger bare på jiddish, ikke på engelsk. Men så godt som alle hans noveller finnes i oversettelse til engelsk, og såvel Singer som hans kritikere enes om at det er her han når høyest som kunstner.

Det er langt lettere å planlegge en novelle, og den kan bli mer perfekt, mer gjennomført enn en roman. Hvis du vil fortelle noe i en novelle, kan du arbeide med stoffet slik at det til slutt, fra ditt eget synspunkt, er fullkomment. Men en roman, og særlig en stor roman, kan aldri bli fullkommen, ikke engang fra forfatterens synspunkt — hvis han er en person med evne til selvkritikk. Mulighetene til å gjøre feil øker proposjonalt med lengden på romanen

mener Singer.

Sannsynligvis får han god hjelp av sin skrivemaskin når han utformer sine små mesterverk av noveller. Den er 43 år gammel, jiddish, og hans fremste kritikker, ifølge ham selv. Hvis den ikke liker det Singer skriver, slutter den ganske enkelt å fungere. Han har sendt den til reparasjon, men den bryr seg ikke om mekanikk — bare om god litteratur. Skrivemaskinen har altså, stadig ifølge Singer, sin egen form for liv, sin egen sjel.

La oss derfor til slutt se litt på Singers forunderlige univers, der alt får liv, det univers Han har skapt, den Gud Singer krangler med når ondskapen tar overhånd.

III

Isaac Bashevis Singer er ikke ortodoks jøde, det han selv kaller «maksimum-jøde». I flere etapper er han slitt løs fra sin religiøse bakgrunn.

Min far fortalte meg at hvis du tar en mynt ut av lommen på sabbaten, begår du en forferdelig synd, og den Allmektige er rasende og englene skjelver. Jeg tror ikke på det; jeg tror det er regler skapt av mennesker.

For en ortodoks jøde er han frafallen, men assimilert er han ikke — kulturelt sett.

Jeg holder meg til mitt folk. Min jødiskhet er ikke noe jeg skammer meg over, tvert om. Jeg er stolt av det og understreker alltid at jeg er jøde.

Men religiøst sett? Han sier i mange sammenhenger at han er et troende menneske, han nekter å godta den tanke at universet er en fysisk eller kjemisk tilfeldighet, resultatet av blind utvikling. Når hans personer argumenterer følelsesladet for at Gud ikke kan være til, får de som oftest spørsmålet: Javel, men hvem skapte så verden?

I hver fortelling forsøker jeg å si noe, og det jeg forsøker å si, henger mer eller mindre sammen med min overbevisning om at denne verden og det liv vi kjenner — det er ikke alt, der er en sjel og der er en Gud, og der er kanskje et liv etter døden. Jeg kommer alltid tilbake til disse religiøse sammenhenger selv om jeg ikke er religiøs hva det dogmatiske angår. Den institusjonaliserte religions regler overholder jeg ikke, men de grunnleggende religiøse sannheter kommer jeg aldri bort fra, og jeg blir aldri ferdig med å gruble over dem. (...) Jeg tror vårt eneste håp ligger i sjelen og ikke i det fysiske. I denne forstand ser jeg på meg selv som en religiøs forfatter.

Skal vi få klarere inntrykk av Singers Guds-begrep — og samtidig forstå hvordan han kan forestille seg at alt i verden, helt ned til hans egen skrivemaskin, har en egen sjel — er det like godt først som sist å snuse aldri så lite på hans læremester, Baruch Spinoza. Mange hevder at Singers forfatterskap er en eneste lang diskusjon med den gamle nederlandske jøde, som ble utstøtt av det jødiske fellesskap for sine kjetterske meninger. «Jeg gikk med Spinozas *Ethica* under armen i mange år», forteller han selv.

I DISKUSJON MED SPINOZA

Muligens ville Spinoza vært enig med narren Gimpel i at denne verden ikke egentlig er virkelig, men han ville si det på en annen måte. Hva er virkelig? Hvor er det Gimpel ikke blir narret lenger? Gud, sier Spinoza. Deduktivt bygger han opp en panteistisk filosofi der Gud er den eneste selvstendige eksisterende virkelighet, den eneste substans. Det vil si at Gud samtidig er naturen. Alt som hender, alt vi gjør, alt vi tenker, er bare *modi*, foreteelsesformer hos den guddommelige substans, forskjellige måter den fremtrer på. Vår indre verden og den ytre verden er altså bare to sider av samme sak, eller som Spinoza sier det — to av Guds uendelig mange attributter, de to vi er istand til å fatte. Med sitt forsøk på å gjøre verden til Gud — eller å trekke Gud inn i verden — bryter han altså med den dualisme som fortsatt er rådende i vesterlandsk tenkning: det skarpe skille mellom den materie det forskes i, og det subjekt som forsker. Eller som Descartes ville sagt det: *res extensa*, stoff utbredt i rom, på den ene side — og *res cogitans*, menneskelig bevissthet som betrakter verden utenfor seg selv på en annen. Det går ikke Spinoza med på. Han vil for eksempel si at et menneskes kjærlighet til et annet er en gjenspeiling av Guds kjærlighet til seg selv. Eller, for å føre det tilbake til Singer: når Singers skrivemaskin snakker med Singer, er det en gjenspeiling av at Gud snakker med seg selv.

Men kan Gud være uvitende om hva som skal skje? Kan noen av substansenes *modi*, for å prøve å si det med Spinoza, foreta seg noe som overrasker substansen? Nei. Det betyr at alt menneskeliv — tanker, følelser, hendelser — er determinert. Det som skal skje, er avgjort i evigheten.

Her er det Singer begynner å diskutere med Spinoza, og for en utenforstående kan det innimellom se ut som de snakker litt forbi hverandre:

Det eneste jeg ikke er enig med Spinoza i, er hans fullstendige determinisme. For meg er Gud en aktiv Gud, ikke en som har trukket seg tilbake og bare finnes og er universet én gang for alle. (...) Og aktivitet og determinisme går ikke sammen, (...) aktivitet må ha sammenheng med fri vilje og ikke med fatalisme. Spinoza sier at Gud bare har to attributter, og de er tenkning og utstrekning. Da spør jeg: hvorfor kan ikke skaperkraft være et gudsattributt — og hvorfor ikke også fri vilje?

Det er også noe annet Singer — som ventelig er — ikke kan forsone seg med hos Spinoza: Filosofens betraktning av

lidenskapene som mindreverdige, men i stedet for å gjøre et tafatt forsøk på å skifte vær og vind i denne diskusjonen — la oss heller vandre tilbake til Singers diktning og se et eksempel på hvordan diskusjonen kan arte seg der. Tydeligst og mest direkte er den kanskje i novellen *Spinoza fra Torvgaten*.

Liten og lut og skallet vandrer den Spinoza-sprenglærde dr. Fischelson omkring på sitt kvistkammers — fullstendig livs-udugelig og med sår eller kreft eller psykiske plager i maven. Han har lest *Eticha* til døde, og det er ikke fritt for at Singer driver litt ap med både ham og Spinoza når han lar den gamle doktor myse mot himmelhvelvingen og forstå

at man kunne tale om en uendelig utstrekning, hvilket ifølge Spinoza er et av Guds attributter. Det trøstet dr. Fischelson å tenke på at skjønt han bare var et svakt og ørlite menneske, en raskt vekslende modus av den absolutt uendelige Substans, var han ikke desto mindre en del av kosmos, laget av samme stoff som himmellegemene, og i den grad han var en del av guddommen, visste han at han ikke kunne gå til grunne. I slike øyeblikk opplevde dr. Fischelson den *amor dei intellectualis* som ifølge filosofen fra Amsterdam er sjelens mest fullkomne stadium.

I sannhet litt av en trøst. Så kommer han dessverre til å se ned på Torvet, og all den uhumskhet som foregår der, er i fullstendig motsetning til den sanne fornuft:

Disse menneskene var nedsunket i de laveste lidenskaper, beruset av sine følelser, og ifølge Spinoza var følelser aldri noe bra.

Han begynner å forakte alt som er forbundet med den moderne jøde, han ser at pøbelen rår, han ser at åndelige esler mishandler Spinoza, men han taper ikke fatningen: «Alt var forutbestemt, alt var nødvendig, og en mann som bekjente seg som fornuftsvesen, hadde ingen grunn til å være urolig.»

Men så skjer det samme med dr. Fischelson som det skjer med Jacob i *Slaven*. En kvinne kommer inn i hans liv og gjør det ikke så helt enkelt å holde seg til lovens bokstav lenger. Dr. Fischelson blir frisk i maven av dette plutselige vindpust av liv, han begynner å sitere Goethe. Og verst av alt: han begynner å gjenkjenne følelser i seg selv, lidenskaper. «Guddommelige Spinoza, tilgi meg. Jeg er blitt en narr.» sier han. Men leseren føler at han omsider er blitt menneske. Æ bæ, sier Singer til Spinoza.

Singers uttalelser i denne artikkelen er hentet fra intervjuer i Aftenposten (11. des. -78), Dagbladet (8. juli -77), Time (16. okt. -78), Newsweek (16. okt. -78), U. S. News & World Report (6. nov. -78), The New York Times Book Review (23. juli -78), The New Republic (21. okt. -78).

Våre abonnenter betalte seks kroner og sekstisyv øre for dette nummeret av Dyade. Hvor mye betalte du?

Et abonnement på DYADE koster bare 40 kroner for seks nummer i året — av «et etter hvert viktig tidsskrift for dem som vil følge med i den **egentlige** kulturdebatt, den som går i dybden og handler om grunnlagsproblemene», som Aftenpostens kulturredaktør Finn Jor skrev i anmeldelsen av forrige nummer.

BLI ABONNENT

Pinchas Lapide Jøder og kristne

Oversettelse og innledning v/ Johan B. Hygen. Forord av Leo Eitinger og Hallvard Rieber-Mohn. Boken er supplert med det interessante intervju Sverre Tinnå hadde med professor Lapide i norsk TV 24/4-1977.

DREYER OSLO

ISAAC BASHEVIS SINGER

At Singer i fjor ble tildelt Nobelprisen i litteratur, var ingen overraskelse for dem som kjenner hans bøker. Singer er en av vår tids mest originale og særpregede forfattere, og han er ikke minst en glimrende forteller. Aschehoug forlag har i flere år arbeidet med Singers bøker. Tidligere har vi utgitt to av hans ypperste romaner, "Slaven" og "Fiender — en kjærlighetshistorie", og barneboken "Geita Zlateh og andre historier". Til høsten følger Singers nyeste roman, "Sjosja".

SLAVEN

Singer ble første gang presentert i Norge i 1965 med denne romanen. "Slaven" er en sterk historisk roman fra Polen på 1600-tallet. Oversatt av Helge Simonsen. Foreligger som billigbok i Fontene-serien. Kr 42,—

FIENDER — EN KJÆRLIGHETSHISTORIE

Roman fra jødisk miljø i New York i slutten av 1940-årene. Boken er på samme tid fylt av burlesk humor og dypt alvor. Oversatt av Gunvor Nyquist. Foreligger som billigbok i Fontene-serien. Kr 37,—

Kommer til høsten: SJOSJA

Singers siste roman henter handling fra Warszawas ghetto i årene like før den annen verdenskrig. Boken oversettes av Kari og Kjell Risvik og kommer på norsk i august. Den er også valgt til månedens bok i Bokklubben Nye Bøker.

ASCHEHOUG

FREDRIKSTAD BIBLIOTEK

1600 FREDRIKSTAD

DYADE
Frimannsgt. 22
Oslo 1

Nå 10 000 - ny utvidet utgave av meditasjonsboken

STILLHETENS PSYKOLOGI

Første opplag på 5000 bøker ble så godt som utsolgt på tre måneder. Boken kommer nå i utvidet utgave. **STILLHETENS PSYKOLOGI** er den bok om meditasjon som har fått mest presseomtale i Norge:

Aftenposten

Erik Egeland skriver i sin anmeldelse 3/2: «Stillhetens psykologi» er et gruppearbeid på knappe hundre sider. Det er blitt en innholdsrik bok. Fra forskjellige innfallsvinkler gir den førstehånds opplysninger om en særegen og betydningsfull bevegelse - ACEM - som er vokst frem på norsk grunn. Denne meditasjonsbevegelsen løsrev seg fra den indiske guru Maharishis internasjonale organisasjon for å utvikle sine egne former basert på erfaringer innenfor vestlig tankegang, i fruktbart samspill med moderne psykologi og norske forhold.

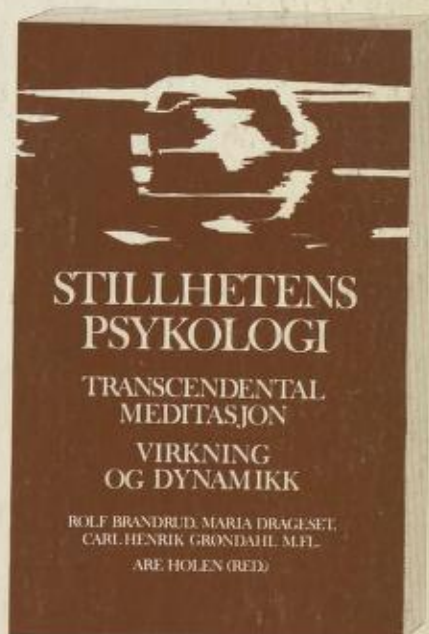
Stavanger & Aftenblad

«Stillhetens psykologi» er ei informativ bok for dei som lurar på kva transcendentale meditasjon er... Transcendental meditasjon er ingen rask og lettvinnt veg til eit rikare liv. Men metoden kan vera eit viktig element i ein personleg vekstprosess som går over år, ja, over eit liv».

Høgskolelektor Otto L. Fuglestad.

Adresseavisen

Her skriver Christel Charlotte Sørlie 28/12 bl. a.: «Bokens budskap er at meditasjon gir avspenning på kort sikt og personlighetsutvikling på lengre sikt. Dette forklaras med utgangspunkt i meditasjonserfaring og blir belyst også ut fra psykologisk og medisinsk

kunnskap. Som helhet gir boken et nøkternt og seriøst inntrykk, noe som særlig understrekes av et lengre kapittel om meditasjon og helse. Sett med en legmanns øyne tas her de nødvendige medisinske forbehold... Akkurat det har ikke alltid vært tilfelle i mye annet jeg har lest om meditasjon.»

"Stillhetens psykologi" er til salgs hos bokhandlere og Narvesens utsalg over hele landet. Direkte bestilling fra **DYADE FORLAG**, Frimannsgt. 22, Oslo 1. Pris kr. 30,-. 110 sider, illustrert.

